

**İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ AÇISINDAN
MUHİBBÂN DERGİSİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Şule KUZUOĞLU

**Danışman
Doç. Dr. Ayhan IŞIK**

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ AÇISINDAN MUHİBBÂN DERGİSİ

Şule KUZUOĞLU

Doç. Dr. Ayhan IŞIK

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Nisan 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
TEZ ONAY SAYFASI	6
DOĞRULUK BEYANI	7
ÖNSÖZ	8
ÖZ.....	10
ABSTRACT.....	11
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
GİRİŞ	15
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	16
1. MUHİBBÂN'IN BAŞYAZARI HACİBEYZÂDE AHMED MUHTAR BEY .	17
2. MUHİBBÂN	21
2.1. Derginin Yayın Hayatı.....	21
2.2. Muhibbân Dergisinin Muhtevası.....	21
2.3. Muhibbân'ın Yayınlandığı Dönem.....	25
2.4. Dergide Yer Alan Mezhepler Tarihi ile İlgili Konular.....	26

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHİBBÂN DERGİSİ VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ İLİŞKİSİ

1. MUHİBBÂN DERGİSİNDE YER ALAN İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ KONULARI	30
1.1. Ehl-i Sünnet Ve Şia İlişkileri	30
1.1.1. Ehl-i Beyt Meselesi	30
1.1.2. Taassuba Eleştiri	36
1.1.3. Sünnilik-Alevilik-Bektaşılık İlişkileri	50
Değerlendirme.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

MUHİBBÂN DERGİSİNDE YER ALAN DİNİ VE TASAVVUFİ MESELELER

2. TOPLUMSAL HAYAT VE DİN	59
2.1. Dini Meseleler.....	59
2.2. Toplumsal Hayatta Tasavvuf.....	61
2.3. Cemiyet-i Sufiyye	65
Değerlendirme.....	68
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	73
EKLER	76
DERGİNİN İNDEKSİ.....	76
EK: 1	93
EK: 2	94
EK: 3	95

EK: 4	96
EK: 5	97
EK: 6	98
EK: 7	99
EK: 8	100
EK: 9	101
ÖZGEÇMİŞ	102

TEZ ONAY SAYFASI

Şule KUZUOĞLU tarafından hazırlanan “İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ AÇISINDAN MUHİBBÂN DERGİSİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Ayhan IŞIK

.....

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 25/04/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ayhan IŞIK (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN (İÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

şule KUZUOĞLU

İmza:

ÖNSÖZ

Tez konumu belirleme esnasında yaptığım araştırma neticesinde Osmanlı döneminin süreli yayınlarından olan ve Bektaşiler tarafından çıkarılan Muhibbân dergisi üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmadığını gördüm. Gerek derginin çıkarıldığı dönemin incelenmesi ve gerekse dergideki makalelerin değerlendirilmesinin İslam Mezhepleri Tarihi açısından faydalı olacağını düşündüm.

İlk olarak Muhibbân ile ilgili güncel çalışmaları taradım. Fakat Muhibbân ile ilgili birkaç makalenin ötesinde bir bilgiye ulaşamadım. Bunun için öncelikle derginin basılan tüm sayılarındaki makalelerin ayrıntılı bir indeks oluşturdum. İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili olan makaleleri ayrıntılı değerlendirdim.

Muhibbân dergisinin içinde bulunduğu döneme kayıtsız kalmadığını siyasetten dine, sosyal hayattan güncel meselelere ve hatta ekonomik hadiseler kadar halkı ilgilendiren tüm konulara yer verdiğini gördüm.

Çalışmamızın giriş kısmında; Muhibbân'ın yayın hayatına başlaması ve basıldığı dönemle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca derginin imtiyaz sahibi ve içerisindeki makalelerin çoğunu kaleme almış olan Ahmet Muhtar Bey hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Muhibbân'da yer alan ve aynı türden konuların işlendiği yazılara konu başlıklarıyla beraber çalışmada yer verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan İslam Mezhepleri tarihini ilgilendiren makalelere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Tasavvufi ve diğer dini meselelere, üçüncü bölümde de siyasi, sosyal ve dönemin güncel meselelerine yer verilmiştir.

Derginin birinci cildinde yer alan dördüncü ve beşinci sayılar basılmadığı için bu makalelere ulaşamamıştır.

Muhibbân'da yer alan İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili makalelere ayrıntılı yer verilmiş ve her bölümün sonunda değerlendirmeler başlığı altında mezheplerle ilgili konular ayrıca tahlil edilmiştir. Dergideki bazı önemli görseller çalışmamızın ekler kısmına ilave edilmiştir.

Bu çalışmamın planlanması, hazırlanması ve oluşum sürecinde desteğini esirgemeyen, tecrübesiyle çalışmama katkı sağlayan, anlayışlı ve çok değerli sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Manevi olarak hiçbir desteğini eksik etmeyen değerli aileme ve eřime tđm kalbimle teřekkđr ederim.

şule KUZUOĞLU

Nisan 2022

ÖZ

Bu çalışmada Bektâşiler tarafından çıkartılmış ve 1909 yılında yayın hayatına başlamış olan Muhibbân dergisindeki makaleler, İslam Mezhepleri Tarihi açısından incelenmiştir. Derginin devlet hayatı, iktisadi sorunlar, sosyal hayat, eğitim ve dini meseleler başta olmak üzere oldukça zengin bir muhtevası vardır. Ayrıca her sayısının sonunda bir yemek tarifi verilmiştir. Bu da derginin oldukça geniş bir kitleye hitap ettiğini göstermektedir. Bünyesinde farklı pek çok yazar bulunan Muhibbân'daki makalelerin çoğunluğu derginin imtiyaz sahibi ve kendisi de bir Bektâşi olan Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar'a aittir.

II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan Muhibbân Dergisi, Bektaşiliğe yöneltilen eleştirilere cevap vermiş ve mücadelesini birleştirici bir üslupla yapmıştır. İlk sayıdan son sayıya kadar mutedil bir yöntemin benimsendiği bu dergide özellikle farklı mezheplere karşı birleştirici bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Elbette bu üslubun kendisini en etkin hissettirdiği konu Şii-Sünni ayrışmasıdır. Muhibbân'daki makalelerde Şii-Sünni farklılaşmasına yer verilmiş ve toplumda oluşan mezhebi ayrımcılığa eleştirel bir tarzda yaklaşılmıştır. Çalışmamızda, Muhibbân'ın kullandığı birleştirici dilin katkısıyla derginin özellikle İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili makaleleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhibbân, Bektâşilik, Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, Osmanlı, Alevilik.

ABSTRACT

In this study, the articles in *Muhibbân* Journal, which was started publishing by the Bektashis in 1909, were analyzed in terms of the History of Islamic Sects. The journal had a wide scope, especially on state life, economic problems, social life, education, and religious issues. Moreover, a recipe was shared at the end of each issue which showed the journal had been interested by a large group of audience. *Muhibbân* had many different authors and the majority of the articles in the journal was published by Hadjibayzadah Ahmet Mukhtar, who was the privilege holder of the journal and also a Bektashi.

The *Muhibbân* Journal, which started publication in the Second Constitutional Era, responded to the criticisms directed at Bektashism and struggled in a unifying style. The journal, which adopted a moderate style from the first issue to the last issue, used a unifying language against different sects. This style was mostly seen in the Shia-Sunni divide. The articles in *Muhibbân* included the Shia-Sunni divide and discussed the sectarian discrimination in the society in a critical way. In this study, with the help of the unifying language used by *Muhibbân*, the articles of the journal, especially on the History of Islamic Sects, were analyzed in detail.

Keywords: *Muhibbân*, Bektashism, Hadjibayzadah Ahmet Mukhtar, Ottoman, Alevism.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Muhibbân Dergisi
Tezin Yazarı	Şule KUZUOĞLU
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Ayhan IŞIK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	25/04/2022
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	Karabük Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tezin Sayfa Sayısı	102
Anahtar Kelimeler	Muhibbân, Bektaşilik, Hacıbezzâde Ahmed Muhtar, Osmanlı, Alevilik.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Muhibbân Journal in Terms of the History of Islamic Sects.
Author of the Thesis	Şule KUZUOĞLU
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Ayhan IŞIK
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	25/04/2022
Field of the Thesis	Religion
Place of the Thesis	University of Karabük / Institute of Graduate Programs
Total Page Number	102
Keywords	Muhibbân, Bektaşilik, Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, Ottoman, Alevism.

KISALTMALAR

- Bkz** :Bakınız.
c. :Cilt.
Çev :Çeviri
DİA :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
H.z. :Hazreti.
r.a :Radiyallahu anhu.
Sav. :Sallallahu Aleyhi Vesellem.
s. :Sayfa.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bektaşî kesim tarafından çıkartılan Muhibbân dergisinde yer alan İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili yazılar ve bu yazılarda yer alan önemli noktalar, dergide kullanılan üslup ve bunların değerlendirilmesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı; Bektaşîler tarafından çıkartılan Muhibbân dergisinde yer alan makalelerin araştırmaları yapılarak, İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili konuları detaylı incelemek ve Bektaşîler tarafından çıkartılan bu derginin; mezhepler tarihi ile alakalı konulara nasıl bir üslupla yaklaşıldığını tespit etme ve bu yaklaşımı mezhepsel açıdan değerlendirmek ve dergide kullanılan üslubun mezhepler tarihi açısından nasıl bir noktada olduğuna işaret etmek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Muhibbân dergisinde incelenen İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili konular ayrıntılı olarak ele alınmış ve tahlili yapılmıştır. Dergide geçen mezhepler tarihiyle ilgili konuların nasıl işlendiği, Bektaşî kesimin bu türden konulara nasıl yaklaştığı ve nasıl bir dil kullanıldığı günümüz mezhep çatışmaları açısından oldukça önemlidir. Tüm bu hususları titiz bir şekilde ortaya koymak bu çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Ayrıca her dönemde, fırkalar arasında ayrışmaya sebep olacak kişi ve unsurların olması sebebiyle Muhibbân'ın bu konuda kullandığı birleştirici dilin günümüz mezhep çalışmalarına ışık tutacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Osmanlı Türkçesi olan Muhibbân dergisindeki makaleler tahlil edilmiştir. Makalede bahsedilen konular hakkında bilgi verilmiş, İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili olanlar ayrıntılı incelenmiştir. Konuyla ilgili güncel kitap ve makalelerden de istifade edilmiştir.

Muhibbân dergisinde yer alan İslam Mezhepleri Tarihini ilgilendiren yazılar kendi içinde konu sınıflandırması yapılarak başlıklar halinde sunulmuştur. Aynı

şekilde Muhibbân dergisinde yer alan tasavvufi ve diğer dini meselelerde içeriğinde ki konulara göre ayrılarak başlıklar halinde verilmiştir.

Ayrıca dergide yer alan tüm yazılar, yazarları ile birlikte indeks şeklinde sunulmuştur.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM

Bu çalışmada Osmanlı döneminde yaşayan Bektaşilerin çıkarmış olduğu Muhibbân dergisinde kullanılan üslupta tamamen birleştirici bir dil ve mezhepsel açıdan bir bütünleşme hâkimdir.

Ayrıca Osmanlı toplumunda farklı dini düşünceye sahip olan Bektaşiler ile Sünni anlayışı benimseyenler arasındaki hoşgörünün incelenmesi de bu araştırmanın hipotezini oluşturmaktadır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmanın kapsamını ayrıntılı olarak; Bektaşi halk tarafından çıkartılmış olan Muhibbân dergisinde yer alan İslam Mezhepleri Tarihi konuları oluşturmaktadır. Mezhepler tarihini ilgilendiren konular içerikte yer alan konu türüne göre sınıflandırılmış ve sunulmuştur. Ayrıca Mezhepler Tarihi ile ilgili yazılan yazılarda kullanılan üslup ve tavır bu araştırmanın kapsamı dâhilindedir.

İslam Mezhepleri Tarihi konuları dışında Muhibbân dergisinde yer alan dönemin sosyal ve siyasi meseleleri, güncel olaylar ve halkı ilgilendiren her türden konular yine bu çalışmanın kapsamı içinde yer almaktadır. Bu türden konuların bazılarında giriş kısmı içinde kısaca yer verilmiştir.

Dergide fotoğrafları basılmış olan ve Muhibbân tarafından saygı ve sevgi gösterilen bazı devlet adamlarının basılı fotoğraflarına çalışmamızın kapsamında yer verilmiştir.

Muhibbân dergisi matbu olduğu için okunması ve değerlendirilmesi daha kolaydır. Fakat derginin birinci cildinin 4. ve 5. sayıları basılmadığı için bu nüshalara ulaşamamıştır. Çalışmayla ilgili karşılaşılan güçlükler bunlardır.

1. MUHİBBÂN'IN BAŞYAZARI HACİBEYZÂDE AHMED MUHTAR BEY

“Muhıbbân dergisi Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar Bey'in öncülüğünde 19 Şaban 1327/5 Eylül 1909 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.”¹

“Bedevî Tekkesi dervişliği, Rifâi Kubbe Tekkesi nakipliği yapmış olan ve aynı zamanda bir Bektâşî babası olan Ahmed Muhtar Bey, 1871 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Kâdirî şeyhlerinden Miralay Hacı Osman Bey'dir. Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar 2 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe giren soyadı kanunuyla birlikte Yeğtaş soyadını almıştır. Bektaş kelimesinin Arap harfleriyle yazımı Yeğtaş'a benzediği için bu soyadı aldığı düşünülmektedir.”²

“Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Hariciye Sicil-i Ahval Müdüriyetinden tasdik edilen sicil dosyasındaki bilgilere göre biyografisi şöyledir.”³

“Ahmed Muhtar Bey Tophane-i Amire Divân-ı Harb daimî azâsından ve asakiri şahane miralaylarından izzetli Hacı Osman Bey'in oğludur. 1288/1871-72 yılında İstanbul'da doğmuştur.

Özel dersler alarak eğitim hayatına başlamıştır. Türkçe, Fransızca ve Ermenice bilmektedir. “Şair Hanımlarımız” ve “Dört Günde Ermenice Okumak Usulü” isimli iki risalesi yayınlanmıştır. Ayrıca 1314/1896'da Osmanlı Memleketleri isimli bir eser telif ederek yayınlamıştır. Eserin bir nüshası tercüme-i hal dosyasındadır.

4 Cemaziyelevvel 1305/18 Ocak 1888 tarihinde on yedi yaşında Umur-ı Hukukiye-i Muhtelite Kaleminde mülazemetle göreve başlamıştır. 17 Şubat 1902 tarihinde Umur-ı Hukukiye-i Muhtelite Müdüriyeti ser müsevvidliğine terfi etmiştir.

29 Rebiülevvel 1310/21 Ekim 1892 tarihinde elli kuruş maaş almıştır. Maaşı 5 Ocak 1893'te yetmiş beş kuruş, 10 Mart 1895'te iki yüz elli kuruş ve 13 Nisan 1899'da bin kuruşa çıkmıştır.

¹ Nilgün Yolcu, “II. Meşrutiyet'te Yayınlanan Bektâşilikle İlgili Bir Dergi, Muhıbbân”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 7 (1998) 38.

² Muhammed Kalenderoğlu, “Muhıbbân Dergisinin II. Meşrutiyet Dönemi Sosyal Hadiselere Yaklaşımı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 99. (2021) 342.

³ 12 Kanun-ı evvel 323/25 Aralık 1907. R. Tüba Karatepe, *Kütüphaneler Müfettişi Ahmet Muhtar'ın İstanbul Kütüphaneleri Raporu* (İstanbul: Hiperlink, 2015), 19.

Umur-ı Hukukiye-i Muhtelite Müdüriyetinden yazılan mülâhazada tercüme-i hali tasdik edilmiştir. Telif ettiği risalelerin birer nüshası, nüfus cüzdanı ve tercüme-i hal varakası özlük dosyasında mevcuttur.

“Kütüphanelerle ilgili yazdığı raporda sadece adını kullanmış ancak kitaplarında Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, hatta bazen de buna “Bey Baba” yı eklemiştir. Soyadı kanunundan sonra Yeğtaş soyadını almıştır. Ahmed Muhtar’ın 1916-17 yılında yazdığı *Aşevi* adlı kitabını sadeleştirilerek Latin harfleriyle basan E. Nedret İşli’nin kaleme aldığı “Dönemin sıra dışı bir şahsiyeti: Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar Bey” başlığıyla bir araştırmada biyografisinden bahsedilmektedir. Umur-ı Hukukiye-i Muhtelite kaleminde memurluk, Evkaf Nezaretinde müfettişlik yapan Ahmed Muhtar’ın eserlerine bakıldığında çok yönlü, ele aldığı konuları ayrıntılarıyla işlerken kendi görüşlerini de sade ve anlaşılır bir dille ifade eden bir Osmanlı aydını olduğu görülmektedir. Ahmed Muhtar, 1955 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.”⁴

*Ahmed Muhtar’ın Basılmış Eserleri*⁵

Güzide-i Tarih-i Osmani⁶

Osmanlıca bilenlere dört günde Ermenice okumanın usulü⁷

Şair hanımlarımız⁸

Osmanlı memleketleri. (İstanbul)⁹

Osmanlıca Meclis-i Mebusanı Riyaset-i Celilesine¹⁰

Salık veren ilanı ve ramazan-ı şerif takvimi¹¹

Salık veren Muhibban¹²

⁴ Karatepe, *Ahmed Muhtar’ın İstanbul Kütüphaneleri Raporu*, 22.

⁵ Karatepe, *Ahmed Muhtar’ın İstanbul Kütüphaneleri Raporu*, 23.

⁶ İstanbul: Mekteb-i Sanayi-i Şahane Matbaası, 1300 H/1883. 458 s. (Özege 06523; TBTK 1850; İBK/Bel. (Osm) K. 5333).

⁷ İstanbul: Boyacıyan Agob Matbaası, 1308 H/1891. 14 s. (Özege 18556; TBTK 1855; İBK/HP. (Osm) 562.

⁸ İstanbul: Matbaa-ı Safa ve Enver, 1311 H/1893-1894 68, (1) s. (Özege 18556; TBTK 1855; İBK/HP. (Osm) 562.

⁹ Şems Kitabhanesi Sahibi Seyyid Hüseyin (Matbaa-ı Şirket-i Safahiyye Osmaniye), 1313 H/1895 1896. 349 s. (Özege 15950; TBTK 1853; İBK/Bel. (Osm) K. 2546)

¹⁰ İstanbul: (yayl.y), 1325 R/1909. 16 s. (Özege 15949M; TBTK 1852)

¹¹ İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1366 R/1920 28, (3) s. (Özege 17380)

¹² İstanbul: (Matbaa-ı Osmaniyye), 1337, R/1339 H/1921. 8, 16, 160 s. (Özege 17381; İBK/Bel (Osm) O. 2865)

Bursa sergisi rehberi. (İstanbul)¹³

Aş evi. (İstanbul)¹⁴

İstanbul mezarlarının ve tekyelerinin ıslahı hakkında bir layiha¹⁵

¹³ Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339 R/1923. 108, (88) s.: res.; 19x12 cm. + 8 pln.

¹⁴ Matbaa-i Osmaniye, (t.y.).c. “1-2 kitap” (1-139, 140-180 s.) (Özege 1156; TBTK 1848; İBK/Bel. (Osm) K. 1003)

¹⁵ (İstanbul, [t.y.]. 15 s.: res; 20x14 cm. + 18 rnk. Kartpostal. TBTK 1851; 06 Mil EHT a 34624

Farklı tarikat özelliklerini şahsında toplayan Ahmed Muhtar Bey'in dergiye Muhibbân ismini vermesi Ehl-i Beyt muhibbi bir Bektâşi olduğu hakkında ipuçları vermektedir. Ayrıca derginin kapağında yer alan Bektâşi gülü derginin Bektâşi ağırlıklı olduğunu da göstermektedir.¹⁶

“Derginin ilk sayfasında “Müşâk-ı Hürriyet-i tâmmе olan bi'l-cümle Muhibbân Meşrutiyet'in vâsıta-i neşr-i efkârı olarak her aybaşı neşrolunur”; ikinci yılın sayılarında bu başlık “Her Rûmî ayının ilk günleri neşr olunur”; üçüncü yılda ise “Ayda bir neşr olunur, siyasetten maada her şeyden bahseder” ifadeleri yer almaktadır.”¹⁷

Yayımlanan makaleler incelendiğinde derginin yayın amacının; tekkeleri toplumda yararlı hale getirmek ve tekkeler hakkında yer alan yanlış düşünceleri değiştirmek olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

Dergide her ne kadar birleştirici bir tutum yer alsa da diğer tarikatlara nazaran Bektaşiliğin ağır bastığı ve öncelendiği anlaşılmakta hatta Bektaşiliğin Muhibbân üzerinden toplumda meşru bir yer edinme çabası net bir şekilde hissedilmektedir.¹⁹

Osmanlı Devleti'nde modernleşme faaliyetlerinin sonucunda toplumda var olan tarikatlar bu yenilikleri takip edemeyerek yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Tam da bu noktada yer alan Muhibbân II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır.²⁰

“Muhibbân, tarikat çevrelerini bir çatı altında toplamak isterken, İslam dairesi içinde kabul gören tarikatlarca kurulan cemiyet yapılanmasına da mesafeli yaklaşmıştır. Çünkü Muhibbân, “bu cemiyet etrafında toplanan gücün söz konusu tarikat şeyhleri tarafından siyasi ve politik bir güce dönüştürülmesinden, hatta bu yeni durumun başta Bektâşilik olmak üzere daha serbest bir dinî ve tasavvufî yorum içeren tarikatlar aleyhine menfî sonuçlar doğurabilme ihtimalinden çekinmektedir”²¹

¹⁶ Bk. Yolcu, “II. Meşrutiyet'te Bektaşilik”, 38.

¹⁷ Ahmet Taşkın, “Alevi Bektâşi Edebiyatında İlk Örnek: Muhibbân”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 10/xxxix (2004), 233.

¹⁸ Bk. Yolcu, “II. Meşrutiyet'te Bektaşilik”, 38.

¹⁹ Bk. Zekeriya Işık, “Muhibbân Dergisi'nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma ve İtibar Kazandırma Çabaları”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30, 401.

²⁰ Bk. Işık, “Muhibbân Dergisi'nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma”, 402.

²¹ Işık, “Muhibbân Dergisi'nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma”, 404.

İşte böyle bir dönemde Muhibbân önemli tartışmalar içinde yer almış ve çözümler üretmeye çalışmıştır. Tüm tarikatları bir dernek altında birleştirme çabaları da faaliyetleri arasındadır.

Bu süreçte farklı çevrelerin, *Cemiyet-i Sûfiye-i İttihâdiye* ve *Cemiyet-i Sûfiye* adıyla iki dernek kurma girişimi olmuştur. Ancak Muhibbân'ın içinde bulunduğu *Cemiyet-i Sûfiye-i İttihâdiye* 'nin çalışmaları cemiyetin başkanı Şeyh Naili'nin vefatıyla yarım kalmış ve kuruluş amacını gerçekleştirememiştir. Tasavvuf dergisinin yer aldığı *Cemiyet-i Sûfiye* ise kuruluş amacını gerçekleştirmiştir. *Cemiyet-i Sûfiye-i İttihâdiye* 'nin çalışmalarından Muhibbân dergisi aracılığıyla haberdar olunmuştur.²²

2. MUHİBBÂN

2.1. Derginin Yayın Hayatı

“1. Dönem: 23 Ağustos 1325/5 Eylül 1909 tarihinde yayın hayatına başlayan Muhibbân, 4 Mart 1328/17 Mart 1912 tarihine kadar aralıklı olarak devam etmiştir. Aylık süreli yayın olmasına rağmen düzenli olarak her ay yayımlanamamıştır.

2. Dönem: 14 Temmuz 1334/27 Temmuz 1918 tarihinde yayım hayatına başlamış ve 1 Mayıs 1335/14 Mayıs 1919'e kadar aralıklarla devam etmiştir. Derginin okuyucuları arasında Hristiyan halkta bulunmaktadır. Ayrıca dergideki yazıların büyük bir kısmı derginin kurucusu ve imtiyaz sahibi Ahmet Muhtar Bey'e aittir.”²³

Dergi; ilk yılında on iki sayı, ikinci yılında dokuz sayı ve üçüncü yılında beş sayı olmak üzere toplamda yirmi altı sayı ile yayım hayatını tamamlamıştır.²⁴

2.2. Muhibbân Dergisinin Muhtevası

“Muhibbân'daki yazıların çoğu imzasızdır. İmzasız yazıların imtiyaz sahibine ait olduğu derginin başlık klişesi altında, “İmzasız makaleler sâhib-i imtiyâza aittir” ifadesiyle belirtilmektedir. İlk iki sayıdaki yazıların tamamı Ahmed Muhtar Bey'e aitken, üçüncü sayıdan itibaren çeşitli isimlerin Muhibbân'a yazılarını gönderdikleri görülmektedir. Dergiye farklı tasavvufi çevrelerden de yazı gönderilmiştir. Üsküp Rifâi dergâhı Postnişini Sadeddin Efendi, Tarîk-i Mevleviyeden Ahmed, Tarikat-i Rifâiyyeden Osman Fevzi, Tarîk-i Uşşakiyyeden Şevki ve Eşref Baba, Tarik-i

²² Bk. Taşkın, “Alevi Bektâşi Edebiyatında İlk Örnek”, 232.

²³ Yolcu, “II. Meşrutiyet'te Bektaşılık”, 38.

²⁴ Bk. Taşkın, “Alevi Bektâşi Edebiyatında İlk Örnek”, 234.

Nakşîyyeden Ebu'l-Adnan Efendi bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Ahmed Rıfıkı, Şeyh Vasfi, Hafız Süleyman Cemal, Hızırzâde Rüştü, Çelebizâde Şemsi, İbrahim Edhem, Abdurrahman Recep, İbrahim Efendi, Şeyh Nâilî, Özdemir, Sivas valisi Emin Bey (Mehmed Emin Yurdakul), Rıza Tefvik (Bölükbaşı) ve Baha Sait gibi isimlerin Muhibbân'da yazıları vardır. “Bir Muhib” ve “Muhibbi’l-Hakk Bir Derviş” imzalı yazılara da rastlamak mümkündür.”²⁵

“Her ne kadar siyasetten maada denmişse de Muhibbân’ın ilk yılında daha çok siyasi konular işlenmiştir. 1908’de Meşrutiyetin ilanı ile Muhibbân’ın muhtevası değişmiş ve tahtan indirilen Sultan Abdülhamid Han hakkında ağır ifadeler kullanılmıştır. Sultan II. Abdülhamid dönemi “istibdat” olarak isimlendirilmiş ve oldukça sert eleştiriler yapılmıştır. Günlük olaylar dergide çok fazla yer almakla birlikte az da olsa tarikatlarla ilgili konulara da yer verilmiştir. Muhibbân, tarikatlara karşı birlik, beraberlik ve kardeşlik gibi unsurların öne çıkarılmasına çalışmış, din, dil ve ırk ayrımı yapılmamasına özen göstermiştir.”²⁶

Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar Bey tarafından çıkartılan Muhibbân dergisinde yer alan yazıları konu başlıkları olarak incelediğimiz zaman; siyasi, sosyal, güncel ve dini meseleler olarak ayırmak mümkündür. Dini yazılar içinde ağırlıklı olarak tasavvufi konular yer almakla beraber önemli meselelerinde işlendiği İslam Mezhepleri Tarihini ilgilendiren konular da bulunmaktadır.

Muhibbân’da yer alan İslam Mezhepleri Tarihi kapsamına giren konulara baktığımız zaman Ehl-i Beyt meselesi hariç neredeyse derginin tamamında birleştirici bir üslup hâkimdir. Ehl-i Beyt’le ilgili yazıları incelediğimiz de ise Bektaşî hassasiyeti çok açık bir şekilde kendisini hissettirmektedir.

Dergide yer alan sosyal ve siyasi içerikli konulara baktığımız zaman çoğunlukla yazılarda Meşrutiyetin övüldüğü ve II. Abdülhamit Han’a karşı bir eleştiri havasının hâkim olduğunu görmekteyiz. Örneğin “Meşrutiyetin Meyveleri”²⁷ başlıklı yazıda “Hazine-i Hassa”²⁸’nın adaletsizliklerinden ve icra memurlarının dönemin padişahı II. Abdülhamit Han’dan korktukları için adaletsizlikle ilgili bir şey yapamadıkları anlatılmaktadır. İcraya gitmeye çalışan memurları, padişahın sürgün

²⁵ Kalenderoğlu, “Muhibbân Dergisinin II. Meşrutiyet Dönemi”, 343.

²⁶ Yolcu, “II. Meşrutiyet’te Bektaşîlik”, 38.

²⁷ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Meşrutiyetin Meyveleri”, *Muhibbân* 1/1 (1909), 8.

²⁸ Hazine-i Hassâ: Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerinin idare edildiği kurumdur. Bk. Arzu Tozduman Terzi, “Hazine-i Hassa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (10.12.2019).

ettiği belirtilerek bu dönemde meşrutiyetin meyvelerinin de padişah karşıtları tarafından atıldığı anlatılmakta ve II. Abdülhamit Han'ın tahttan inmesiyle meşrutiyetin insanlara haklarını teslim ettiği söylenmektedir.

Yine “Kaş Yaparken Göz Çıkarmak”²⁹ başlıklı bir başka yazıda gazeteye neşr olunan yalan bir rivayet eleştirilmekte ve o devirde meydana gelen olayları halkın, meşrutiyetin zulmü olarak gördüğünü ve Abdülhamit zamanının cahil halkı ahlaksız ettiğini iddia ederek buna delil olan olaylar anlatılmaktadır. Yazıda, yapılan iyilikleri meşrutiyetten değil; iyiliği yapan kimsenin zatından kaynaklandığını düşünen halk eleştirilmekte ve tüm bunların suçlusu olarak Sultan Abdülhamit gösterilerek hükümetle meşrutiyeti bir gören halk sert bir dille kınanmaktadır.

II. Abdülhamit Han'ın eleştirildiği bir diğer yazı ise “Hep İçinde; Hep İçinde”³⁰ başlığıyla yazılan yazıdır. Yazıda geçen sene bir mecliste sohbet esnasında sorulan “dünyadaki en alçak insan kimdir?” Sorusuna yalancılık cevabı verilmekte ve yalancılık üzerinden 2. Abdülhamid Han eleştirilerek Meşrutiyeti kötü göstermeye çalıştığı anlatılmaktadır.

Abdülhamit Han'ın eleştirildiği ve Meşrutiyetin savunulduğu bir diğer yazı da “Köy Düğünü”³¹ isimli makaledir. Abdülhamit'in, yapılan bir düğünü kontrol etmesi ve düğüne birçok asker göndermesi Muhibbân tarafından özgürlükleri kısıtlayıcı bir hareket olarak yorumlanmıştır.

Dergide Meşrutiyete ve Meşrutiyet yanlısı devlet adamlarına da övgüler yer almaktadır. Örneğin “Mithat Paşa”³² başlığıyla yazılan ve dergide altı sayı boyunca yer

²⁹ Hacıbezzâde Ahmet Muhtar, “Kaş Yaparken Göz Çıkarmak”, *Muhibbân* 1/3 (1909), 21.

³⁰ Hacıbezzâde Ahmet Muhtar, “Hep İçinde, Hep İçinde”, *Muhibbân* 2/6 (1911), 147.

³¹ Hacıbezzâde Ahmet Muhtar, “Köy Düğünü”, *Muhibbân* 1/1 (1909), 7.

³² Gerçek adı Mahmud Şefik olan Mithat Paşa'nın; Ahmet Mithat ismini çalışmak için Divan-u Hümayuna* girdiği sıralarda mahlas olarak kullandığı ve o şekilde kaydolduğu bildiriliyor. Zamanını sadece Divan-u Hümayunda yazı yazmakla geçirmeyen Hafız Mithat Paşa'nın aynı zamanda medrese ilmi aldığı da belirtilmiştir. Gittiği yerlerde memur olarak çalışmış ve halkın ne istediğini öğrenip ona göre hareket ettiği için onların kalbine girebilmiş ayrıca Hristiyan halkada güzel davrandığı için herkes tarafından hoşnut olunan bir zat olarak tanımlanmıştır. Ancak tüm bunlar devletin iyiliğini istemeyen halk için adeta birer tehdit olmuş, İngiliz devletinden başka tüm devletlere Mithat Paşa'nın gözlere diken olduğu yazılmıştır. Makalede en başta Rusya olmak üzere birçok devletin Mithat Paşa'yı öldürmek için uğraştığı anlatılmaktadır. Hacıbezzâde Ahmet Muhtar, “Mithat Paşa”; *Muhibbân* 1/8 (1910), 65. Mithat Paşa hakkında dergide yer alan ayrıntılı bilgiler için bk.: Hacıbezzâde Ahmet Muhtar, “Mithat Paşa”, *Muhibbân* 1/10 (1910), 81., Hacıbezzâde Ahmet Muhtar, “Mithat Paşa”, *Muhibbân* 1/11 (1910), 94., Hacıbezzâde Ahmet Muhtar, “Mithat Paşa”, *Muhibbân* 1/12 (1910), 102., Hacı Beyzade Ahmet Muhtar, “Mithat Paşa”, *Muhibbân* 2/1 (1911), 108., Hacı Beyzade Ahmed Muhtar, “Mithat Paşa”, *Muhibbân* 2/2 (1911), 119.

verilen bir yazı dizisi yer almaktadır. Bektaşî halkı ve Meşrutiyet yanlıları tarafından oldukça sevildiği anlaşılan Mithat Paşa'nın Abdülhamit Han yüzünden öldüğü ve kendisinden hürriyet şehidi olarak bahsedildiği ifade edilmektedir.

Dergide Meşrutiyet yanlısı devlet adamlarına ayrı bir hürmet edildiği her bir sayının başına bir Meşrutiyet Muhibbi paşanın resmini basmış olmalarından anlaşılmaktadır. Resimleri basılan bazı devlet adamları şunlardır; Şeyh Naili Efendi³³, Salih Paşa³⁴, İtfaiyeli Binbaşı Hakkı Efendi³⁵, Mithat paşa ile beraber zindana atılan İzzet Bey³⁶.

Meşrutiyete övgü içerikli yazılan bir başka yazı ise “İspanyalı Muallim Françesko”³⁷ başlığıyla yazılan yazıdır. Yazıda Allah'ın insanları yaratıp dünyaya gönderdiği ilk günden itibaren onlara doğruyu göstermeleri için peygamberler gönderdiği anlatılmaktadır. Allah Teâlâ son peygamberden sonra artık insanlara peygamber yollamayacağını bizlere bildirmiştir” ifadelerinden sonra “Nasıl ki Peygamberler insanlara rehber olduysa meşrutiyette hükümetimize Elhamdülillah bugün rehber olmuştur” ifadeleriyle meşrutiyetin önemi vurgulanmaktadır.

Dergide siyasi olayların yanında sosyal hadiseler de sık sık yer verilmiştir. Bu konuda “Tahlisiye Meselesi”³⁸ isimli bir yazı dizisi Muhibbân'ın hemen hemen her cildinde yer almaktadır. Bu yazı dizisinde Cankurtaranların iş tanımları yapılmış, sahip

“Midhat Paşa, Meşrutî yönetimden yana bir devlet adamıdır. Meşrutiyet'e engel olduğu gerekçesiyle Sultan Abdülaziz'i hal edip önce V. Murad'ı ardından II. Abdülhamid'i tahta geçiren grubun içinde yer almıştır. İsmi, Sultan Abdülaziz'in ölümüne karıştığı için II. Abdülhamid tarafından yargılanarak önce idama ardından müebbet hapse mahkûm edilmiş, Taif'te şüpheli şekilde boğdurularak öldürülmüştür. Ölümüne Sultan Abdülhamid'in neden olduğu kanaati, Midhat Paşa'nın “hürriyet şehidi” kabul edilmesine neden olmuş olmalıdır. Zira Muhibbân tarafından “zalim” olarak nitelendirilen II. Abdülhamid'in öldürttüğü iddia edilen meşrutiyet taraftarı bir paşanın, yine Meşrutiyet muhipleri” tarafından “hürriyet şehidi” sayılmaması önünde bir engel yok gibidir.”; Kalenderoğlu, “Muhibbân Dergisinin II. Meşrutiyet Dönemi”, 358.

Midhat Paşa'nın fotoğrafı için bk. Ek5; *Muhibbân* 1/7 (1910), 7.

* Divan-u Hümayun: “Padişah divanı” anlamına gelmektedir. Osmanlı devlet yönetiminde XV. yüzyıl ortasından XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar en önemli karar organı. Bkz. Ahmet Mumcu, “Divan-u Hümayun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (10.12.2019).

³³ Şeyh Naili Efendi'nin fotoğrafı için bk. Ek:1; *Muhibbân* 1/1 (1909), 1.

³⁴ Şeyh Salih Paşa'nın fotoğrafı için bk. Ek:2.; *Muhibbân* 1/2 (1909), 1.

³⁵ Hakkı Efendi'nin fotoğrafı bk. Ek:4; *Muhibbân* 1/6 (1910), 2.

³⁶ İzzet Bey'in fotoğrafı için bk. Ek:6; *Muhibbân* 1/9 (1910), 73

³⁷ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Ferar: İspanyalı Muallim Françesko”, *Muhibbân* 1/2 (1909), 12.

³⁸ Bahsedilen yazı dizisi için bk.; Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Tahlisiye Hademesi Mes'ulesi Yalancılık, Kıskançlık”, *Muhibbân*1/1 (1909), 4., Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Tahlisiye Hademesi Meselesi”, *Muhibbân* 1/2 (1909), 15., Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Tahlisiye Hademesi Meselesi”, *Muhibbân* 1/3 (1909), 22., Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Tahlisiye meselesi”, *Muhibbân* 1/6 (1910), 46, Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Tahlisiye Meselesi”, *Muhibbân* 1/9 (1910), 77., Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Tahlisiye Meselesi”, *Muhibbân* 1/11 (1910), 93.,

oldukları haklar derginin sahibi Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar tarafından savunulmuş ve Tahlisiye hademelerinin zaman zaman yapmış oldukları greve ve bu greve getirilen çözümlere yer verilmiştir.

2.3. Muhibbân'ın Yayınlandığı Dönem

Derginin yayınlandığı dönemin tasavvuf anlayışı yazılarda kendisini oldukça sık sık ve açık bir şekilde hissettirmektedir.

“Muhibbân, aynı zamanda dönemin tasavvuf ve tarikat algısına dair de önemli ipuçları vermektedir. Buna göre cemiyetin özelliği şöyle ifade edilmektedir:

-Şeriat-ı Muhammedîyye'nin esası üzerine evvela ittihatlarını ve bu sayede istirahatlarını temin edecek,

-İstibdatta bozulan ahlak-ı âliyelerini düzeltecek,

-Cehaletlerine son verecek,

-Dinsizliğe sebebiyet veren taassubu ki “Bu düşman-ı insanıyeti yerin dibine sokup cümlesinin birer (hayırlı âdem)” olmasına çalışacak,

-Cümle dervîşânı ihya edecek bir kuvvet olmalıdır.

“Muhibbân'ın cemiyete biçtiği rollerden İstibdada karşı tutumunu anlamak da mümkündür. Zira istibdat dönemi ahlaki bozukluklar ve dinsizliğe varan taassubiyetle özdeşleştirilmiş görülmektedir. Burada taassubiyet ile özellikle resmi İslam'ı önceleyenlerin eleştirildiğini, başta Bektâşi, Şîî ve Alevî kesimler olmak üzere Rafîzî olmakla itham edilen çevrelerin tekfir edilmesi ve tarikatlara ait öteden beri tartışılan gelen bir takım tasavvufî yorumların kastedildiğini anlamak güç değildir. Nitekim Muhibbân söz konusu taassubiyete sahip çevrelerin cemiyete aza olarak dâhil olmaları, Sünnî çevrelerin himaye edilerek Bektâşîlerin ötelenmesi söylentilerinden rahatsız olduğunu açıkça ifade etmiştir.”³⁹

“Muhibbân bu dönemde Arnavutluk'ta olduğu gibi, yaşanan bir takım siyasi hadiseler üzerinden Bektâşîliğe yönelik eleştirilere de cevap vermeye çalışmıştır. Bir yazıda Muhibbân, Yeniçeri ocağında görülen bozuklukların yanlış gidişatın Bektâşîlikle ilişkilendirilmesine itiraz etmiştir. Hatta Bektâşî isminin yasaklanarak yerine Nakşibendiliğin tesis edilmesine çalışılmasına da karşı çıkmıştır. Bektâşîlikle

³⁹ Işık, “Muhibbân Dergisi'nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma”, 404.

ilgili ithamların ne Bektâşiliğin kendisinde ne de onu takip eden müntesiplerinde bulunmadığını ısrarla vurgulamışlardır.”⁴⁰

2.4. Dergide Yer Alan Mezhepler Tarihi ile İlgili Konular

“Baha Said tarafından kaleme alınan “Tasavvuf ve Hür Mezhepler” başlıklı bir yazıda aslında itikatları sorgulanan ve din dışı ilan edilen tarikatlara bir yaşam alanı açılmaya, varlıklarına bir meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Başta Bektâşilik ve Kızılbaşlık olmak üzere itikat problemleri nedeniyle resmî İslam’a muhalif oldukları düşünülen çevrelere meşruiyet kazandırarak, onları savunmak olduğu açıkça görülür. Zira ona göre “Dürziler, Nusayrîler, İbâdîler, Batınîler, Tavusîler, bilhassa Anadolu’nun yarı halkını temsil eden Hacı Bektâşi Veli’ye mensup Bektâşi-Kızılbaş zümresi cemiyet hayatı yaratabilen” küçük mezheplerdendir. Bunlara mukabil “Nakşîlik, Kadirîlik, Mevlevîlik” bırakın birer cemiyet hayatını, nispeten muntazam birer örnek fikri bile ihya edememişlerdir. Hatta ona göre Şah İsmail Safevî, Safevîlik saltanatını kursa bile mesela Bektâşilik gibi bir cemiyet hayatı yaratmağa muvaffak olamamıştır. Oysaki Anadolu Türklerinin üçte birini toplayan Bektâşi-Kızılbaş zümresi cemiyet hayatındaki sağlam, yardımlaşma ve dayanışma temelleri üzerinde oturan kudretli kabiliyeti ile mümtaz bir hayat gösterebilmiştir. Görüldüğü gibi Baha Said, ihtilalci tasavvuf olarak nitelediği gruba başta Bektâşi ve Kızılbaşlar olmak üzere resmî İslam, dolayısıyla devletle problemlili olan dini çevreleri almış bunların yüksek bir cemiyet hayatı inşa ettiklerini, hatta bu yüzden asırlar boyu yaşamayı başardıklarını ileri sürmüştür. Onun bu dini ve tasavvufi çevrelerin karşısında bir fikir dahi inşa edemediler dediği tarikatların, Sünnî İslam dairesi içerisinde kabul edilen ve resmî ideoloji ile doğrudan problemi olmayan gruplar olduğu gözden kaçmamaktadır. Baha Said’e göre Türkiye’de ilerlemeyi sağlayacak olanlar bunlardır.”⁴¹

“Muhibbân, hemen birçok konuda ulema ile meşâyihin, şeriat ile tasavvufun çatışma alanlarına dikkat çekmiş ve bu tarihi vakıanın Müslümanlar açısından olumsuz sonuçlar doğura geldiğini ifade etmiştir. Muhibbân’ın değindiği bu türden konulardan birisi de Abdul Cabbar Sırrı tarafından yazılan “Levh-i Mahfuz ve İlm-i Meknûn” başlıklı yazıda ele alınan meselelerdir. Yazar yazılarında ilimlerin menşeyini on iki

⁴⁰ Işık, “Muhibbân Dergisi’nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma”, 408.

⁴¹ Işık, “Muhibbân Dergisi’nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma”, 411.

imama dayandırmaktadır. Yine yazılarında Bektâşi ve Alevî nefeslerinde sırrın inanç ve zihin dünyası içerisindeki büyük yerine işaret ederek, şariat ile din dışı addedilen istilahlarının Bâtîni ilimlerle bilinebileceğini dolayısıyla zahiri bir yol izleyen “Yezid”lerin bu sırrı anlayamayacaklarını ifade etmiştir.”⁴²

Ne bilsin bu sırrı Yezid ü Mervan

Hep varımı Hakk’a verdim bu gece.

“Hz. Ali, on sekiz bin âlemde görünebilen, her türlü sırta bürünebilen dolayısıyla bilinmez pek çok şeyi bilinir kılan bir rehberdir.”⁴³

Muhibbân’da yer alan bir diğer Mezhepler Tarihi ile ilgili konu da birinci cildin altıncı sayısında yer alan “Buhara’da Sünniler ve Şiiiler” başlıklı üçüncü makaledir. Sırat-ı Müstakim dergisinde yer alan bir olaydan, Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar Muhibbân’da üzüntüyle bahsetmiştir. Sırat-ı Müstakim’de anlatıldığına göre “Buhara’da gayet zengin ve rahat bir hayat yaşayan Şii halk ne yazık ki geçmişte kendilerine yapılan haksızlığı unutmamış ve bunun intikamını almak için sinsice gece gündüz çalışmış ve önemli devlet adamlarını da kendi fikirleriyle zehirleyerek saflarına çekmişlerdir. Nihayet bu durumun sonucu olarak Sünnileri ve yerli Acem halkı birbirine düşürmüşlerdir.” Ahmed Muhtar Sırat-ı Müstakim’de anlatılan bu olaya Muhibbân’da yer vermiş ve sonra konuyla ilgili kendi görüşlerini zikrederek taassubu sert bir dille eleştirmiştir.

Yazar Muhibbân’da, bahsi geçen konuya yer verdiği makalesinde, taassup sahibi bu Şii halkı ve taassubu sert bir dille eleştirmiştir. Ayrıca Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar İslam Mezhepler Tarihi açısından önemli bir yeri olan Kerbelâ olayına da bu yazısında yer vermiş ve bu olay üzerinden de taassubu eleştirerek; Kerbelâ olayının yaşandığı zamanda Türklerin de Acemlerin de Müslüman olmadığını, dolayısıyla her iki grubun da bu suçu birbirlerine atmalarının yersiz olduğunu anlatmıştır.

Derginin ikinci cildinin başında ise Ahzab Suresi 33. Ayete yer verilerek “Ehl-i Beyt” kavramının kapsamı açıklanmış ve Ehl-i Beyt’in sadece Hz. Fatıma ve Hz. Ali’nin soyundan gelenler olduğu anlatılmış ve konuyla alakalı rivayetlere yer verilmiştir.

⁴² Işık, “Muhibbân Dergisi’nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma”, 416.

⁴³ Işık, “Muhibbân Dergisi’nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma”, 416.

İkinci cildin üçüncü sayısında yer alan ve “Bir Muhib” lakabıyla yazılan makale de dergide yer alan İslam Mezhepler tarihi ile alakalı bir diğer yazıdır. Makalede yazar, tıpkı Ahmed Muhtar gibi taassubu eleştirmektedir. Yazar, artık Şiiilerin de Sünnilerin de taassuptan kurtulmalarını, mühim olanın Şii veya Sünni olmakta değil; asıl önemli olanın bir ve tek olan Allah’a yönelmekte olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yazar İslam Tarihinde pek çok parçalanmaya sebep olan 73 fırka hadisine de değinmiştir. Bu hadisin kapsamı hakkında kesinlik ifade eden hiçbir iddianın bulunmadığını bu yüzden sürekli birbirlerini cehennemlik olarak yaftalayan Şii ve Sünni grupların bu çabalarının gereksiz ve İslam’a zarar veren bir eylem olduğunu söylemiş ve İslam şemsiyesi altında toplanmanın önemini vurgulamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MUHİBBÂN DERGİSİ VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ
İLİŞKİSİ

1. MUHİBBÂN DERGİSİNDE YER ALAN İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ KONULARI

1.1. Ehl-İ Sünnet Ve Şia İlişkileri

1.1.1. Ehl-i Beyt Meselesi

Bektaşî hassasiyeti ile yazıların oluşturulduğu bu dergide, Bektaşîlerin kendilerini en çok hissettirdiği konu Ehl-i Beyt meselesidir. Osmanlı toplumunda yaşayan Bektaşî halkın bu hassasiyeti günümüz Alevilerinde de oldukça net bir şekilde hissedilmektedir. Ehl-i Beyt'e olan bakış açımız İslam Mezhepleri tarihinde hangi noktada olduğumuzu gösterdiği gibi bugün Şii-Sünni ilişkilerinin de odak noktasıdır. Şiiilerin temel ilkelerinden biri olan Ehl-i Beyt, tarihi süreç içinde bir şekilde Alevileri de derinden etkilemiştir. Osmanlı döneminde yaşayan ve dönemin önemli bir unsuru olan Bektaşî halkı ve günümüz Alevilerini anlamak için Ehl-i Beyt meselesini ne şekilde ele aldıklarımızı doğru anlamamız gerekir. Bunun içinde Bektaşî halkın Ehl-i Beyt hassasiyetiyle dergide yazmış oldukları yazılara aşağıda yer verilmiştir. Bu hassasiyetle yazılmış olan ilk yazı Ahzab suresi ve surede yer alan Ehl-i Beyt kavramıdır. Bektaşî halkın Ahzab Suresi üzerinden yaptıkları Ehl-i Beyt yorumlarına⁴⁴ aşağıda yer verilmiştir.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ النَّبِيِّ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا.

“Evlerinizde oturun ve daha önce Cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁴⁵

Bu ayetten sonra Ahzab suresinin ilgili ayetinin şu kısmına yer verilmiştir;

“Ey ehli Beyt! Allah-u Teâlâ Hazretleri sizden ancak pislikleri gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.”

⁴⁴ Muhıbbân dergisinde yer alan ve Ahzab Suresinde geçen Ehl-i Beyt kavramının ayrıntılı yorumu için bkz.; *Muhıbbân* 2 (1911), 106.

⁴⁵ El-Ahzab 33/33.

Yazıda; bu ayetin, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında nüzul olduğu, buna delil olan hadislerinde rivayet edildiği ifade edilerek, bu rivayetlere yer vermişlerdir. Bahsedilen Rivayetler aşağıdadır.

Birinci Rivayet: Sahih Müslim’de yazılı olandır; Bir gün Hz. Peygamber; Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali, Hz. Fatıma zikredilen ayeti hep beraber okudukları ve bunu Hz. Aişe validemizin naklettiği söylenmiştir.

İkinci Rivayet: Sünen-i Tirmizi ’nin Menakıp bölümünün Ehli Beyt bahsinde; bahsi geçen ayeti kerime geldiğinde Hz. Peygamber Ümmü Seleme’nin evindeydi ve ayet gelince hemen Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve Hz. Fatıma’yı davet etti ve “Ya Rabbi! İşte benim Ehli Beytim bunlardır, bunlardan pislik ve kötülükleri gider ve onları tertemiz eyle.” diye dua etti. Ümmü Seleme: “Ey Allah’ın Peygamberi ben de onlardan mıyım?” dedi. Resulullah: “Sen yerinde dur! Sen bana hayırlı kimselersensin” buyurdu.

Üçüncü Rivayet: Hz. Peygamber Hz. Fatıma’yı, Hz. Ali’yi ve oğullarını alarak onlara bahsi geçen ayeti okumuştur. Ve “Ya Rabbi! Benim Ehli Beytim işte bunlardır. Bunlardan her türlü kötü halden koru” buyurmuşlardır.

Dördüncü Rivayet: Ebu Said el Hudri hazretlerinden rivayetler: bu ayeti kerime Hasan, Hüseyin, Ali, Fatıma hakkında nüzul olmuştur.

Bu dört rivayete yer verdikten sonra yazar konuyla ilgili şunları yazmıştır:

“Sonuçta Ehl-i Beyt’ten kasıt açıktır, her ne kadar çoğu âlim Ehl-i Beyt’ten kastedilenin peygamberin tüm eşlerinin olduğunu hatta Beni Haşim ve Beni Muttalib’in de Ehli Beyt’ten oluşunu söyleseler de onlar bundan mahrum kalmışlardır. Eğer dedikleri gibi tüm hanımları Ehli Beyt’ten olsaydı Hz. Aişe ’de onların yanında ismi ile sayılırdı. Tüm bu rivayetlerde diğer eşlere veya Haşimoğulları ve Muttalliboğullarına dair bir ima veya işaretin görülmemesi onların Ehli Beyt’ten olmadığına ispatıdır.”⁴⁶

Ehl-i sünnetin Ehl-i Beyt mefhumuna dayanak gösterdiği Ahzâb Sûresi’nin 33. âyetinde, Allâh (c.c.)’ın onları günah kirinden temizlemek istediği belirtilmektedir. “Ey Ehl-i Beyt! Allâh sizden ancak kiri/günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” Ehl-i Beyt’in Allâh’ın teveccühüne mazhar olduğunun delili kabul edilen ve

⁴⁶ *Muhibbân* 2 (1911), 106.

“tathîr” (temizleme) âyeti olarak bilinen bu âyet-i kerîme İslâm tarihi boyunca Ehl-i Beyt’in önemine kaynaklık eden ilâhî bir işaret olarak yorumlanmıştır.⁴⁷

Ehl-i Beyt: “Ev halkı” anlamına gelen Ehl-i beyt (ehlü’l-beyt) terkibi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Câhiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olmuştur. Daha çok Şîî kaynaklarında bunun yerine itre (العتره) kelimesi de kullanılır.”⁴⁸

Ehl-i Beyt başlangıçta Kâbe’den sorumlu kabileye verilen bir isimdi. Sonraki zamanlarda ise anlam genişleyerek şehrin savunma ve yönetim işlerini de içine alarak siyasi bir boyut kazandı. İslam’ın başlangıcından Mekke’nin fethedilmesine kadar geçen sürede Ehl-i Beyt kavramının bu anlamını Ebu Süfyan eliyle Ümeyye oğulları taşıdı. Mekke’nin fethiyle beraber Ehl-i Beyt kavramı cahiliye dönemindeki anlamını kaybetti ve Arap dilinde asıl anlamı olan “ev halkı” anlamını yeniden kazandı. Bu aşamadan sonra İslam’ın tebliğ sürecinde Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçen Ehl-i Beyt asıl anlamıyla kullanılmaya başlamış oldu.⁴⁹

Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Beyt Kavramı

Ehl-i Beyt kavramı Kur’an-ı Kerim’de sadece üç surede geçmektedir. Bu ayetler şunlardır.

Hud suresi 73. Ayet; “Melekler, Allah’ın emrine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye layıktır, şanı yücedir. dediler.” Ehl-i Beyt kavramı için bu ayette kastedilen mana Hz. İbrahim’in ailesidir.⁵⁰

Kasas suresi 12. Ayet, “Biz önceden onun, başka sütanneleri kabul etmesini engellemiştik. Bunun üzerine ablası, “Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine

⁴⁷ Ayhan Işık, “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâfîlik Müessesesi Ve Trabzon Seyyidleri”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu*, ed. Şenol Saylan vd. (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016). 2/972.

⁴⁸ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (30.01.2020) .

⁴⁹ Bk. Mehmet Zeki Duman, “Tefsir’in Temel İlkeleri Çerçevesinde Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Beyt” , *Marife Dergisi* 4/3 (2004), 7.

⁵⁰ Bk. Duman, “Tefsir’in Temel İlkeleri“ , 17.

titreyecek bir aile bulayım mı?” dedi”. Bu ayette geçen Ehl-i Beytten maksat ise Hz. Musa'nın hane halkı özellikle annesidir.⁵¹

Ahzab suresi 33. Ayet, “Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

“Ahzab suresinin bu ayetinin indiği dönemde Resulullah'ın hayatta olan hanımları kastedilmiştir. Pek çok müfessirin “Ehl-i beyt” kavramını tartışırken delil olarak gösterdiği metin, 33. ayetin, sadece bir kısımdır; o da bir sonuç cümlesi niteliğindedir. Ayetin bütünü, hatta metinsel bütünlüğü nazar-ı itibara alınmamıştır! Bu durumda, ilk iki ayette olduğu gibi, bu ayette de doğal olarak, kendilerine hitap edilen kimseler ve kastedilen asıl mana kapalı kalmaktadır. Bağlamından kopartılmış her metne, elbette istenilen mana verilebilir; ancak, iyi bilinir ki, bu şekilde verilen mananın, asıl söz sahibinin o metindeki muradını yansıtmayacağı açıktır. O nedenle biz, önce 33. ayetin tamamını görüp tanımak zorundayız.”⁵²

“Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁵³

“Belli ki, bir atf-ı beyan konumundaki “vav” ile başlayan ayet, öncesi de olan bir emirler, yasaklar ve nasihatler cümlesinden söz etmektedir. O halde bu emir, yasak ve öğütlere konu olan ayetin öncesini de tanımakta yarar vardır. Ayetin siyaki da şudur: “Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: ‘Eğer siz, dünya hayatını ve onun ziynetini istiyorsanız gelin, size müt’alarımızı verip güzellikle sizi boşayayım; yok eğer Allah'ı, Resulünü ve ahiret yurdunu dilerseniz, şüphe yok ki Allah, sizden iyiler için büyük bir mükâfat hazırlamıştır. ‘Ey Peygamber Hanımları! Sizden kim, apaçık bir aşırılık yaparsa, onun cezası ikiye katlanır! Bu, Allah için kolay bir iştir! Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne, içtenlikle itaat eder ve salih iş yaparsa, ona da ecrini iki kere veririz; ayrıca ona, güzel de bir rızık hazırladık.’ ‘Ey Peygamber hanımları! Eğer Allah’a ve Rasûlüne karşı gelmekten sakınırsanız, siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi

⁵¹ Bk. Duman, “Tefsir’in Temel İlkeleri“ , 17.

⁵² Duman, “Tefsir’in Temel İlkeleri“ , 17.

⁵³ El-Ahzab 33/33.

değilsiniz...' (...) 'Evlerinizde oturun, eskiden cahiliye dönemindeki gibi dikkat çekecek biçimde süslenip yıldızlaşmayın, namazı ikame edin, zekâtı verin, Allah'a ve Elçisine itaat edin! Ey Ehl-i beyt! Allah, ancak pisliği sizden uzak tutmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor!⁵⁴ Ayetlerin satır araları dikkatle okunduğunda, bunların bir bütün hâlinde Hz. Peygamber'in eşlerinin, ona karşı nahoş bir davranışta bulunmaları üzerine indirildiklerini sezinlemek, hiç de zor değildir. Bu hâdis, her iki taraf açısından da önemli bir hukuk meselesi olmalıdır ki, Allah, peygamberine emrediyor: Ey Peygamber, hanımlarına söyle, eğer onlar isteklerinden vazgeçmeyeceklerse, seninle dünya ziynetleri arasında bir tercih yapsınlar; şayet onlar, dünya hayatını ve ziynetlerini tercih edecek olurlarsa, onları, hiç zarara uğratmadan ve yakın gelecekte hiçbir sıkıntıya düşmelerine imkân vermeyecek tarzda güzelce boşa! Böylece onlar, istediklerine kavuşma imkânını bulmuş olur, sen de onların şikâyetlerinden ve sana reva gördükleri eziyetlerinden kurtulursun. Yok, eğer Allah'ı ve Elçisini tercih eder ve kifayetsiz de olsa, dünya nimetlerinden paylarına düşene kanaat gösterirlerse, onların peygamberi üzecek davranışlardan artık uzak durmaları gerekmektedir. Son olarak Ahzab suresi 33. Ayetin nüzul sebebi de şudur; "Bir gün, önce Hz. Ebu Bekir, ardından da Hz. Ömer Resulullah'ın ziyaret amacıyla evine geldiler. Baktılar ki, Peygamber'in evinin önünde birkaç kişi oturmaktadır. Telaşlanarak hemen içeri girmek istediler, fakat onların da girmelerin izin verilmedi; çünkü Rasûlullah Enes'e ; "Kimseyi içeri alma!" buyurmuştu. Enes, iki kayınpederinin eve girmekte ısrar ettiklerini Rasûlullah'a söyleyince, o da 'Buyursunlar' dedi. Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer içeri girdiklerinde, Rasûlullah'ı ve çevresinde oturmakta olan hanımlarını üzgün bir vaziyette gördü ve büyük bir endişe ile; "Kötü bir hal mi var, ya Rasûlallah!?" dediler. Rasûlullah : "İşte kızlarınızı! Benden, kendileri için dünya nimetini ve ziynetlerini artırmam istiyorlar; o da bende yoktur." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer Allah'ın Elçisini üzdükleri için, kalkıp kızlarını dövmeye yeltendiler, fakat Rasûlullah, buna izin vermedi. İşte bu pasaj, bu olay üzerine indirilmiştir."⁵⁵

Ehl-i Beyt kavramının kapsamına bakıldığı zaman kastedilen mananın Hz. Peygamber'in ev halkı olduğu gayet açıktır.

⁵⁴ El-Ahzab 33/32-34.

⁵⁵ Duman, "Tefsir'in Temel İlkeleri" , 17.

Bektaşî zümrenin Ehl-i Beyt anlayışıyla kaleme aldığı bir başka yazı da Vildan Efendi adlı bir zâtın Rifâi dergâhında verdiği bir vaazdır.⁵⁶ Bektaşîler bu vaaza dergide yer vererek Ehl-i Beyt hassasiyetlerini pekiştirmişlerdir. Dergide bahsedilen vaaz aşağıdadır.

Vildan Efendi vaazında, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatıma'dan bahsetmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'in "Hasan ve Hüseyin benim dünyada kokladığım iki reyhanımdır" sözlerini söylediği, yine aynı şekilde Hz. Fatıma'nın da oğulları için "Benim şu iki oğlum olan Hasan ile Hüseyin dünyadaki iki reyhanımdır" dediği bildirilerek Hz. Fatıma'nın faziletleri anlatılmaktadır. Vaazın devamında şu hadise yer verilmiştir: "Hz. Aişe 'ye sorulmuş: "Resulullah en ziyade kimi severdi; Fatıma'yı. Erkeklerden? Ali'yi..."

Vildan Efendi vaazına, Hz. Fatıma hakkındaki rivayetler ile devam etmiştir. Bu rivayetlerden birkaçı şunlardır;

-“Fatıma'nın gazap ettiğine Allah'ta gazap eder, Fatıma'nın rıza gösterdiğine Allah'ta rıza gösterir.”

-“Bir gün Hz. Peygamber sohbetinde sahabeye 'kadınlar için en fazileti ibadet nedir?' diye sormuş ve orada bulunan sahabeler Hz. Ali'de dâhil kimse cevap verememiş, Hz. Ali bu soruyu çok düşünmüş ve Hz. Fatıma'ya sormuş ve şu cevabı almış 'neden demedin ki; kadınlar için en hayırlısı zorunlu olmadıkça kadınların erkekleri, erkeklerin de kadınları görmemeleridir' deyince Hz. Ali hemen Peygambere gitmiş ve bunu anlatmış, Hz. Peygamberde tebessüm ederek Hz. Fatıma için 'o benden bir parçadır, kendisinde benim ilmim vardır' dediği nakledilmiştir.

-Hz. Hasan'dan rivayet edilmiştir; "Resulullah beni sağ, kardeşim Hüseyin'i sol dizine oturtup şöyle derdi; Ya Rabbi. Bu iki evladıma merhamet eyle, zira ben her ikisini sever ve merhamet eylerim.”

Bektaşîlerin Ehl-i Beyt anlayışı sadece kelimenin kapsamını belirlemekle kalmamış aynı zamanda Ehl-i Beyt sevgisinin ilmihal kitaplarında da yer alması gerektiğini savunarak bununla ilgili bir girişimde bulunmuşlardır.

⁵⁶ Bahsedilen vaazın ayrıntılı bilgisi için bkz.; Şeyh Ziya Efendi, "Bir Dergâhın Aşure Gecesinde", *Muhibbân* 2/2 (1911), 113.

Heyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin, Darüüşsafaka ve Osmanlı mekteplerinde okutulması için yeni bir ilmihal kitabı hazırlatacağını duyan Bektaşiler, yazılacak yeni ilmihal kitabında Ehl-i Beyt sevgisinin de yer alması gerektiğini düşünerek harekete geçmiş ve Heyet-i Tedrisiye-i İslamiye'ye bir arzuhal⁵⁷ yazmışlardır.

Buna göre söz konusu arzuhalde, bugüne kadar yazılan ilmihal kitaplarında evladı resule muhabbetin gerekli olduğuna dair açıkça hatta ima veya işaret suretiyle olsun hiçbir şey yazılmadığı ve bu cihetin noksan bırakıldığı belirtilmektedir. Bu yüzden Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, hazırlanacak olan ilmihal kitabında Ehl-i Beyt'e muhabbetin dini yönünün yer almasını istediği bir arzuhal kaleme almış ve şimdiye kadar yazılan ilmihal kitaplarında boş bırakılan bu konunun doldurulmasını talep etmiştir.

Ehl-i Beyt sevgisinin ilmihal kitaplarında yer alması konusunda ısrarcı olan Bektaşiler taleplerine cevap verilmemesine sitem ederek bu konuda ki ısrarlarını dile getirdikleri ikinci bir arzuhal daha kaleme almış⁵⁸ ve Ehl-i Beyt hassasiyetlerini bir kez daha hissettirmişlerdir.

Ehl-i Beytten hassasiyetiyle yazılan bir başka yazı ise “Bir Dergâhın Aşure Gecesinde”⁵⁹ başlıklı yazıdır. Bu yazıda, bir Aşure gecesinde hoca Vildan Efendi tarafından yapılan bir konuşmaya yer verilmiştir. Vildan Efendi konuşmasında Yezid 'den bahsetmiş ve Hz. Hüseyin'i-peygamber torununu- şehit ettiği için kıyamete kadar kendisinin lanetleneceğini anlatmıştır.

1.1.2. Taassuba Eleştiri

Bektaşi halk tarafından çıkartılan dergide Ehl-i Beyt'le ilgili meseleler Bektaşilerin kendilerini ağır bir şekilde hissettirdiği tek konudur. Bunun dışında yazılan bütün yazılarda İslam ümmetinin birliği açık bir şekilde vurgulanmıştır.

Dergide İslam dini içindeki tüm milletlerin kardeş olduğundan bahsedilmiş ve taassup⁶⁰ ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Yine dergide sıkça Taassup sahibi olan her

⁵⁷ Bahsedilen arzuhal için bkz.: Ebu'l-Adnan , “Heyet-i Tedrisiye-i İslamiye'ye Açık Mektup: Evlad-ı Resule Muhabbetin Feraizi Hakkında” , *Muhibbân* 1/9 (1910) , 75.

⁵⁸ Söz konusu arzuhal için bkz.: Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Muhibbân: Heyet-i Tedrisiye-i İslamiye Azasından Posta ve Telgraf Nezareti Fen Kalemi Müdürü Muallim Emin Bey'e” , *Muhibbân* 1/9 (1910) , 79.

⁵⁹ Şeyh Ziya Efendi, “Bir Dergâhın Aşure Gecesinde”, *Muhibbân* 2/4 (1911) , 134.

⁶⁰ Taassup: Batı dillerinde fanatizm (fanatisme) Türkçe'de bağnazlık kelimesiyle karşılanan taassup din, düşünce, siyaset, milliyet gibi birçok alanda koyu bir muhafazakârlığı, değişik anlayışları aşağılayıp yok

Müslümanın İslam'a zarar verdiği ve Müslümanların birliğini engellediği anlatılmaktadır. Bu şekilde yazılan yazılardan biri Hayru Azam-Tevhid-i Ümem - İnneme'I-Mü'minune İhveten başlığıyla kaleme alınan bir yazıdır. Taassupla ilgili yazılan bu yazıda Bir Muhib lakaplı yazarın düşüncelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Hayru Azam-Tevhid-i Ümem - İnneme'I-Mü'minune İhveten⁶¹” başlıklı yazıda Şii olsun Sünni olsun bütün ümmetin Peygamber ve Allah'ın rızasına talep etmekte bir olduğu vurgulanmış ve yazar düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; “Usulde yani kelime-i şehadette de birdirler Allah bir ve mukaddes varlıktır bu hususta yani usulde sorun yoktur, ihtilaf teferruatıdır. Her iki tarafta; (biz babalarımızı bir yol üzerine bulduk)⁶² ayetinde geçen atalarının yolunu bir kenara bırakıp, Allah ve Resulünün dediğine tutunarak, bölünmeye sebep olan teferruatı ortadan kaldırmaları ve her iki tarafın âlimleri, arifleri orta yolda karar vermeleri, hak bir mezhep üzerine toplanmaları ve İslam hükümetlerinin (şüphesiz ki bütün müminler kardeştir)⁶³ ayetinde birleşmeleri haber verilmiştir. Çünkü Allah bir, din bir, Muhammed (a.s) bir olduğu halde; mezhepte, meslekte bir olmak birleşmek gerekir.”

Yazısının devamında yazar, teşbih-i havas ve ahval-ı avam diye İslam'ın iki kısmından bahsetmektedir. Buna göre;

Teşbih-i Havas İslam

Bu bölümde yazar İslam'ı yüksek bir dağa benzetmiştir. Bu dağın en tepesinde geniş ve düz bir yolun bulunduğunu, bu yoldakilerin ise Allah dostu âlimler olduğunu bildirerek bu yüksek yolda bulunan âlimlerin; tüm mezhepleri bir gördüklerini, her bir mezhebi fırka-ı naciye duasına kattıklarını anlatmaktadır. Aslında hangi mezhepten olurlarsa olsunlar her birinin görünüşte ayrı gözükseler de aslında bir oldukları gerçeğini vurguladıklarını söylemektedir.

Yazar daha sonra yazısına şu sözlerle devam etmiştir. “İslam içinde bölücü fırkalar pek çoktur. Fakat İslam genel olarak Şii, Sünni olmak üzere iki fırkadan ibarettir. Gerek Sünni gerek Şii her iki fırkadan da havas ümmet dağın üstündeki bu

etme eğilimini, farklılıklara karşı katı bir hoşgörüsüzlüğü ifade eden bir terim haline gelmiştir; Mustafa Çağrıncı, “Taassup” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (20.12.2019).

⁶¹ Bir Muhib, “Hayru Azam-Tevhid-i Ümem - İnneme'I-Mü'minune İhveten” , *Muhibbân* 2/3 (1911) , 122.

⁶² *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Server İletişim, 2010), Zuhuruf suresi 43/23.

⁶³ *El- Hucurat* 49/10.

yoldan gece ve gündüz gitmekte, her gün, her saat, her dakika aşamalardan geçmektedir.”

Sonuç olarak yazar; İslam dinini bir dağa benzetmiş ve o dağın en tepesindeki geniş ve düz olan yolun Âlimlerin (seçkilerin-havasın) yolu olduğunu söylemiştir. Bu yolda bulunan âlimlerin yani Allah dostlarının mezhep ayrımı yapmadıklarından, ister Şii olsun, ister Sünni olsun birleştirici ve bütünleştirici davrandıklarından bahsetmiştir.

Ahval-i Avam İslam (Müslüman halkın halleri)

Yazar bu bölümde yazısına şu sözlerle devam etmektedir;

“O büyük dağın üstünde bulunan geniş yolun her iki tarafı büyük bir bayırdır ve bu bayırda derinliğinin sonu olmayan dereler vardır. Derenin başından bakınca yukarıdaki geniş yol dimdik bir yokuştur, geniş yoldan aşağı doğru bakıldığında ise görülen tek şey gittikçe karanlıklaşan bir yoldur.”

Yazar bu sözlerle şunu anlatmak istemiştir; âlimlerin bulunduğu o yüksek dağa aşağıdan bakınca, dağın tepesindeki yol ulaşılması zor gözükür, âlimlerin olduğu yerden aşağı yani avamın olduğu yere bakılırsa gittikçe artan karanlık gözükür. Şii veya Sünni her iki tarafın avamları (halkı), (İnna vecedna abaena) üzerine olarak yani atalarından gördükleri yol üzerine durarak o derin derede kalmışlardır. Selamet dairesine henüz çıkamamışlardır.

“Fırka-ı naciye hakkında hiçbir iddia yoktur. Fırka-ı naciye biziz diyen Şii avamlar, taassup sahibi Sünnilere genellikle ağızlarını bozarlar, haklarında pek çirkin sözler söylerler. Bununla birlikte fırka-ı naciye biziz diyen Sünniler, Şii'lere karşı konuşurlar. Her iki tarafta taassuplarında ısrarcıdırlar ve gittikçe derenin dibine batarlar, bundan da haberleri olmaz. İşte her iki fırkanın cahilleri, avamları, mutaassıpları dedikoduda birbirlerine atıp tutarlar. Her iki fırka da birbirine “siz kötüsünüz biz iyiyiz” deyip duruyorlar. Hatta zamanında İblis' in Hz. Âdem'e dediğini derler: “hayırlı olan biziz” diyerek enaniyetli davranırlar. Hâlbuki yüksek yolda gidenler ise (âlimler) her iki tarafı da görerek ilerler. Her iki tarafında taassupları o kadar ilerlemiştir ki, mesela Sünnilerden bir kısım bir ibadeti sünnet ya da farz görse sırf Sünniler farz veya sünnet gördü diye, Şiiler bu ibadeti terk eder. Tam tersi olarak da; Şiiler bir ibadeti farz gördüğünde örneğin Ehl-i Beyte muhabbet (Ehl-i Beyt'ten her haneyi sevmek) farz olduğu halde Sünniler sırf Şii'lere benzememek için bu kutsal

farziyeti terk ederler. Ve “benim Ehli Beytim Nuh’un gemisi gibidir kim ona binerse kurtulur.” hadisini hiç düşünmezler. Her iki tarafında avamı havas geçinirler. İşte bu yüzden basiretimiz bağlanmış ve yüksek yerlerdeyken şimdilerde geride kalmışızdır.”

Yazarın bu cümlelerle anlatmak istediği ise; yukarıdaki bölümde bahsettiği tepenin aşağısındaki yolda avam yani halk bulunur. Halkın fırkalara bakışı ise taassuptan başka bir şey değildir. Sünniler Şiiilere, Şiiler Sünnilere taassup ile yaklaşarak saldırırlar. Bu da halkı buldukları yerden daha da dibe çeker. Kısaca yazar avamın cahilliğinden bahsetmekte ve bütüncül bir dil kullanarak taassubu eleştirmektedir.

Temenni

“Şimdi her iki tarafında vasıflı âlimleri, irfanları dinen ve siyaseten birleşirlerse; Allah-u Teâlâ, Hz. Peygamber, imamlar ve evliya bize manen yardım ederler. Üzerimize saldıracak tüm kötülöklere karşı bir şemsiyenin altında toplanalım. Eğer maddi manevi birleşmezsek akıbetimiz pek kötü olacak.” Sözleri ile yazar temennisini dile getirmiş ve makalesine son vermiştir.

Müslüman ümmeti tek bir şemsiye altında toplamak için öncelikle bu makalede bahsedilen Fırka-ı Naciye yani 73 fırka hadisini iyi anlamak gerekmektedir.

Müslümanları 73 fırkaya ayrılacağını ve içlerinden yalnızca bir fırkanın cennete gideceğini beyan eden ve 73 fırka hadisi olarak meşhur olan hadis Müslüman milletlerin ayrışmasına ve mezheplerin birbirlerine karşı farklı bakış açısı oluşturmasına neden olan bir etkiye sahip olmuştur.⁶⁴

73 fırka hakkında rivayet edilen hadisler oldukça fazladır. Bazı rivayetlerde Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında olduğu gibi İslam ümmeti arasında da fırkalaşmaların olacağı haber verilmiş ve bu fırkalardan sadece birinin cennete geri kalanların ise cehennemlik olacakları bildirilmiştir. Bu rivayette yer alan cennete gidecek olan tek fırkanın Hz. Peygamber ve ashabının yolu üzere olanlar olduğudur. Bu rivayetlere örnek olarak; Ebu Hureyre ’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: “Yahudiler 71 veya 72 fırkaya, Hıristiyanlar da 71 veya 72 fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır” buyurmuş. Başka bir rivayette “Dikkat ediniz! Sizden önce Ehl-i Kitap olanlar 72 fırkaya bölündüler. Kuşkusuz bu ümmet de 73

⁶⁴ Bk. Kadir Gömbeyaz, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi” , *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005) , 148.

fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan 72'si Cehennemde, biri Cennette olacaktır.” Enes b. Mâlik'ten nakledilen hadis ise şöyledir: “İsrail oğulları 72 fırkaya ayrılmışlardır. Siz de bir o kadar fırkaya ayrılacaksınız. Biri hariç diğerleri cehennemdedir” “Dikkat ediniz! Sizden önceki kitap ehli 72 fırkaya ayrıldı. Bu ümmet de 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan 72'si Cehennemde, biri Cennette olacaktır. Bu da cemaattir.⁶⁵

Yukarıda bahsedilen bu hadislerin aksine 73 fırkadan sadece tek bir fırkanın cehenneme, geri kalanların ise cennete gideceği yönünde rivayet olunan hadislerde vardır. Bu duruma örnek olarak Makdisi'nin senet zikretmeden naklettiği hadis şöyledir; “Ümmetim 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunların 72'si Cennette biri ise ateştedir.⁶⁶

“Başta Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace ve Ahmed b. Hanbel olmak üzere şöhret bulmuş ilk dönem muhaddisleri tarafından rivayet edilen 73 fırka hadisi, tarihte çeşitli şekillerde yorumlamalara tabi tutulduğu gibi, günümüzde de değişik tarzlarda anlaşılıp yorumlanmıştır. Yapılan bu yorumlamaların bir kısmı farklılığı bir zenginlik sayıp fırkalaşmayı doğal saydığı için olumlu neticeler vermiştir. Ancak bu yorumların diğer kısmı ise, bu hadisin bazı varyantlarından hareketle kişiyi, yalnızca mensubu bulunduğu mezhebinin kurtulan topluluk (fırka-i naciye), kendi mezhebi dışında kalan diğer fırkaların tümünün ise sapıklıkta (dalalet) olduğu yargısına ulaştırdığı için yanlış ve tehlikeli sonuçlara kapı aralamıştır. Bu yargı fırka-i naciyeden olduğunu varsayan mezhep müntesibinin diğer mezhep mensuplarını dışlayıp ötekileştirmesine, dolayısıyla da dalalete düşen fırka olarak görmesine sebep olmuş, hatta bazen işi diğer bütün mezhep mensuplarını toptan tektir etmeye kadar vardırırmıştır. 73 fırka hadisini, cahil, kültürsüz ve bedevi bir topluluktan ilimle mücehhez medeni bir ümmet oluşturmayı başaran Hz. Peygamber'in, ortaya çıkardığı topluluğun selameti ve devamı için, tefrikadan ayrıştırılması gereken ihtilatın tabii bir sonucu olarak, istikbalde fırkalaşma hadisesinin çok olacağına dair vuku bulacak olan realiteyi haber vermesi, bu açıdan fırkalaşma hadisesinin tefrikayla neticelenmemesi konusunda dikkatli ve uyanık olmaları için bağlılarına yaptığı bir uyarı olarak anladığımızda, hadisin anlamı gayet yerinde Nebevi bir mesaj olmaktadır. Fakat onu gelecekte ümmetin kaç gruba ayrılacağıının ve bir fırka dışındaki mezhep, meşrep ve grupların tümünün sapıklar kategorisinde mütalaa edilerek Cehennem' e gireceklerinin haber verildiği salt gaybi

⁶⁵ Bk. Osman Oral, “73 Fırka Hadisinin Kelam İlmi Açısından Değerlendirilmesi” , *Kelam Araştırmaları*, 12/2 (2014) , 296.

⁶⁶ Bk. Ahmet Keleş, “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme” , *Marife Dergisi* 5/3 (Kış 2005) , 27.

bir mucize olarak anlamak, hem rivayeti, hem de rivayetin vermek istediği mesajı sorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle anlaşılması, yorumlanması ve kendisinden hüküm çıkarılması açısından İslam tefekkür geleneğinde oldukça önemli bir yeri olan 73 fırka hadisinin, Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespit edilmesi, daha sonra da hadisin verdiği nebevi mesajın doğru bir şekilde yorumlanması son derece önem arz etmektedir.”⁶⁷

Fırka-ı Naciye Hadisi Hakkındaki Görüşler

1-Hadisi sahih sayanlar

73 fırka hadisi olarak meşhur olan hadisi sahih kabul eden makâlât yazarları oldukça çoğunluktadır. Hadisi ele alan yazarlar genellikle kendi fırkalarını yani mezheplerini kurtuluşa eren grup içinde görmüştür. Böylece kurtuluşa eren grubun kimliği, hadisi ele alan yazarın kimliğine yani mezhebine göre değişiklik göstermiştir. Örneğin, fırka-i naciyeyi Ehl-i Sünnet olarak gören Sünni müellifler şunlardır, Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, Abdülkâhir el-Bağdâdî, Ebu'l-Muzaffer el-İsferâyînî, Şehristânî, Fahreddin Râzî, Seksekî, Adududdin el-Îcî. Söz konusu hadisini sahih kabul edenler, hadiste geçen 73 sayısının hakikat mi, yoksa mecaz mı ifade ettiği konusunda farklı görüşlere ayrılmışlardır.⁶⁸

a- Hadisteki 73 sayısını hakikat kabul edenler

Kelâm âlimlerinin bazıları hadiste yer alan 73 sayısının hakikat olarak kabul etmiş ve yazdıkları eserlerde ana mezhepleri belirleyerek kendi aralarında şubelere ayırmış ve fırkaların sayısını 73'e doldurmaya çalışmışlardır. 73 sayısına ulaşmak için hem ana fırkaların hem de tali fırkaların sayısında hem fikir olamamışlardır. Örneğin, Bağdâdî, Ehl-i Sünnet ile birlikte ana İslâmî fırkaları 10 grupta incelemiştir. Kolları ile birlikte sayı 73'e ulaşır. Ana İslâmî fırkaların sayısı hakkında 4'ten 10'a kadar farklı rakamlar yer almaktadır. Eş'arî 'ye göre ana İslâmî fırkalar 10'dur. Makdisî 'ye göre 8; Malâtî 'ye göre 6, Bağdadi'ye göre 10, İbn Hazm 'a göre 5, İsferâyînî 'ye göre ise 10'dur. Bağdâdî ile Malâtî fırkaların tali kollara ayrılmasında, onların birbirlerinin

⁶⁷ Mehmet Kubat, “73 Fırka Hadisini Yeniden Düşünmek” , *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2013) , 10.

⁶⁸ Bk. Gömbeyaz, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi” , 153.

tefkir edip etmemelerini esas almakta ve 73 sayısını bulabilmek için oldukça zorlandıkları görülmektedir.⁶⁹

b- Hadisteki 73 sayısını mecaz anlam olarak kabul edenler

Bazı müellifler ise hadiste geçen 73 sayısının gerçek mana taşımadığını Arapçada 7, 70, 700 sayılarının çoğunluk ifade etmek için kullanıldığını söylemektedir.⁷⁰

“70 veya 73 sayısı çoğalmada mübalağa için kullanıldığına şu nasslar da işaret etmektedir. “onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen Allah onları bağışlamayacaktır..” “Sonra onu boyu yetmiş arşın olan zincire vurun, Çünkü o, Yüce Allah’a inanmazdı.” ayetleriyle, “Ben günde yetmiş defa Allah’a tövbe ediyorum”, “İstiğfar eden kimse günde yetmiş kere de tövbesinden dönse günaha musır (günaha ısrar edici) sayılmaz” “iman yetmiş küsur şubedir.” “Kim güzel bir şekilde abdest alır, Müslüman kardeşine, sevap düşüncesiyle hasta ziyaretinde bulunursa, cehennemden yetmiş yıllık yürüme mesafesi uzaklaştırılır.” “... Kul (bazen) Allah’ın hoşnutsuzluğuna sebep olan bir kelimeyi ehemmiyet vermeksizin sarf eder de Allah, o sebeple onu cehennemde yetmiş yıllık aşağıya atar.” “Siz yetmiş ümmeti yetmiş tamamlayan sonuncu ümmetsiniz.” Görüldüğü gibi ayet ve hadislerde zikredilen yetmiş sayısı çokluğa delalet yani mübalağa için kullanılmıştır.”⁷¹

2-Hadisi Sahih Görmeyenler

“İbn Hazm, kâfir hükmünün kime verileceği ile ilgili bir konuda bazı kişilerin itikatta muhalif görüşler serdedenlere de kâfir deneceğini söylediğini ve bunların dayanak olarak ‘Kaderiyye ve Mürcie, bu ümmetin Mecusileridir’ ve ‘Bu ümmet 70 küsur fırkaya ayrılacak, hepsi Cehenneme girecek, biri Cennet’e girecektir’ şeklindeki hadisleri zikrettiklerini aktardıktan sonra, bu iki hadisin isnad bakımından sahih olmadığını, böyle olunca da, haber-i vahidi delil kabul edenler için bile hüccet olamayacağını söylemektedir. Nitekim İbn Hazm da İslâm mezhepleri tarihiyle ilgili önemli bilgi ve değerlendirmelerinin bulunduğu el-Fasl adlı eserinde, fırkaları 73 sayısına göre tasnif etme şeklinde bir yola başvurmamıştır. Meşhur hadis münekkidi

⁶⁹ Bk. Oral, “73 Fırka Hadisi”, 298.

⁷⁰ Bk. Gömbeyaz, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi”, 156.

⁷¹ Oral, “73 Fırka Hadisi”, 300.

İbnü'l-Vezir el-Yemânî de, 'Ümmetim 70 küsur fırkaya ayrılacaktır. Tek bir fırka hariç, onların hepsi Cehennem 'dedir' şeklindeki rivayetin senedinde bir nâsibînin (Hz. Ali düşmanlığı yapan kişiler) bulunmasından dolayı sahih olmadığını; İbn Mâce'nin rivayetinde de sıhhat şartlarından herhangi birisi bulunmadığını, bu sebeple de Buhari ve Müslim'in hadisi tahrir etmediklerini belirtir. Tirmizî'nin sahih olarak kabul ettiği rivayet şeklinde ise, 'tek bir fırka hariç, hepsi cehennemdedir' ilavesinin bulunmadığının altını çizer. Ayrıca o, bunun fasid bir ilave olup sahih bir temeli olmadığını ve mülhidlerin hilelerinden biri olup olmadığından emin olunamayacağını, nitekim İbn Hazm'ın da rivayetindeki bu ziyadeyi mevzu saydığını belirtir."⁷²

3-Fırka-ı Naciye hadisini dikkate almayanlar

"Bazı makâlât yazarları, 73 fırka hadisinden hiç bahsetmemekte ve fırka tasnifinde 73 sayısına ulaşma gayreti de göstermemektedir. Bunların başında Eş'arî (324/936) gelmektedir. Eş'arî, Makâlâtü'l İslâmiyyîn'de 73 fırka ile ilgili hadislere dair olumlu veya olumsuz bir yorum yapmamakta, bu hadisten hiç bahsetmemektedir. O, fırkaları 10'a ayırır; tali kollarıyla birlikte zikrettiği fırkaların sayısı 73'ü fazlasıyla aşmaktadır. Buradan hareketle Eş'arî'nin 73 fırka hadisinden haberdar olmadığı varsayılabilir. Diğer taraftan, bu hadisin, Eş'arî'nin hürmet ettiği ve tâbî olduğunu ilân ettiği Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçiyor olması ve Hanbelilerin Bağdat'ta en etkin olduğu devirlerde, Eş'arî'nin burada yaşaması gibi sebeplere binaen, Eş'arî'nin bu hadisi duymuş olabileceği, ancak onu sahih veya bağlayıcı olarak görmediği veyahut da mezheplerle ilgili anlatımlarda belirleyici bir bilgi kaynağı olarak kabul etmediği düşünülebilir"⁷³

İslam birliğinin vurgulandığı bir diğer yazı ise Hacı Beyzade Ahmed Muhtar'ın kaleme aldığı bir yazıdır. Söz konusu yazıda yazar, Petersburg'da yayımlanan bir gazetenin son numarasında "İttihad ve İslam" (İslam birliği) konulu bir makaleye denk geldiğini bildirmiştir. Yazar denk geldiği bu makalede herkesçe meçhul olan bir olaydan bahsedildiğini ifade etmektedir. Güya; İttihad ve Terakki cemiyeti tarafından Ahmet Ziya Bey namında bir zât, Şiiliğin iki önemli merkezi olan Necef ve Kerbela'ya gönderilmiş ve orada ulema ve müçtehit ile görüşüp "İttihat ve İslam" hakkında

⁷² Gömbeyaz, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi", 158.

⁷³ Gömbeyaz, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi", 159.

mütalaada bulunmuş. Böyle bir olayın doğruluğunun bulunmadığıyla ilgili yazar Muhibbân'da şu cevabı vermiştir;

“Biz, ne zaman kuvvetlensek, kendimize gelsek Ruslar bunu iç istemez ve mutlaka bizi dermansız bırakacak bir yol bulur ve ne yapar eder bizi bir muharebeye mecbur eder. Hiçbir zaman aklımızı başımıza almamıza meydan vermez. İslam birliğinin bırakın adını duymayı rüyasını görüp, kokusunu bile duysalar adeta hemen telaşa kapılırlar. İşte Ahmet Ziya Bey adındaki zât oralara gidip Şii din kardeşlerimizle buluşup İslam birliği hakkında bahsedebilirler. Hâlbuki İslam birliği üç dört kişinin bu konuşmaları yapmasıyla olmayacağını biraz tarih ve coğrafya okumuş dokuz on yaşındaki bir çocuk bile bilir. Buna rağmen Rusya'nın bu telaşını anlamış değiliz. Öyle şeyler ancak kuvvetli bir cemiyet ile olur. İttihat ve Terakki'nin bunda bir rolü olmadığı aşikârdır. Eğer gerçekten İslam birliği adına bir çalışma olsaydı evvela buradaki acem kardeşlerimiz ile görüşülür müzakere edilir ve o zât oralara öyle gönderilmez miydi? Hâlbuki Şii kardeşlerimiz bu çalışmayı ve Necef'e Sünni bir zatın gittiğini Rus gazetelerinden duydular ve bu meseleden öyle haberdar oldular. Allah'ım biz Müslümanlar dünyada birbirimizi yiyelim diye mi yaratıldık? Bunca senedir Sevgili Peygamberimizin evlatları için ah Hasan ah Hüseyin diyerek gözyaşları döktük, bu gözler son zamanlarda öyle Muaviyeler gördü ki Yezid 'e bile rahmet okutturdu. Ya Rabbi ne büyük bir isyanda bulunduk ki bugün mustarip bulunuyoruz. Ne kadar yalancı hocalar, şeyhler, makam meraklısı padişahlar varsa neden hepsinin cezasını biz çekiyoruz? Ya Rabbi sana istediğim gibi ibadet edebilmem için huzura ihtiyacım var, zira bu şekilde huzuruna çıkamıyorum.”⁷⁴

Taassubun kendisini en çok hissettirdiği nokta Şii-Sünni ayrımıdır. Taassup sahibi Şiiler ve Sünniler İslam birliğinin tam ortasında adeta keskin bir bıçak gibi oturarak, sadece kendilerinden olanları görmekte ve diğer kesimi yok saymaktadır.

Osmanlı toplumunun önemli bir unsuru olan Bektaşiler bu durumdan duydukları rahatsızlıkları her fırsatta dile getirmiş ve Muhibbân'da bu düşüncelerine yer vermişlerdir. Dergide bu düşünceyle yazılan bir yazıya aşağıda yer verilmiştir.

⁷⁴ E.M, “Rakiplerin Düşünceleri: Tercüman-ı Hakikat Gazetesinden” , *Muhibbân* 2/4 (1911) , 133.

Aşağıda bahsedilen olay Sırat-ı Müstakim dergisinde yayınlanmış ve Muhibbân'da da bu yazıya yer verilmiştir.

“Timur Maveraünnehir ve Horasan bölgesini fethettikten sonra Merv bölgesinde yaşayan İranileri yani Şii halkı esir ederek Buhara bölgesine yerleştirmiştir. Buhara'ya yerleştirilen Şiiler' in büyük bir kısmı sarayda hademelik görevinde bulunmuş ve Rusya'nın Orta Asya'yı işgalinden kısa bir süre önce de Şiiler tedrici bir şekilde azâd edilmiştir. Şiiler özgürlüklerine kavuştuktan sonra saraydaki görevlerinden ayrılmamış ve devlet dairelerinde çalışmaya devam ederek Buhara'nın her yerine yerleşmiş, konaklar inşa edip belli bir mevki sahibi olmuşlardır. Giyim kuşamda Buhara halkını taklit etseler de kalben asıl memleketlerine bağlı kalmışlar ve Buhara'yı ele geçirip intikam alma duygusundan bir an olsun vazgeçmemişlerdir. Nihayet Şiiler sarayda önemli görevlere yükselip bir yandan Buhara emirine vesveseler vererek padişahı kendi yanına çekmiş, diğer yandan da Buhara'da yaşayan Acem halk ile Sünnileri birbirine düşürmüştür. Ve sonunda da Buhara'yı zayıf hale düşüren o Merv köleleri olmuştur.”⁷⁵

Sırat-ı Müstakim dergisinde yazılanlarla ilgili olarak Muhibbân'da da “Sırat-ı Müstakim'de Okunmuştur: Buhara'da Sünnilerle Şiiler”⁷⁶ başlığıyla bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda bahsedilenlere aşağıda yer verilmiştir.

Yazının ilk kısmında; Buhara'nın tanımı yapılarak Asya toprağının ortasında, İslam hâkimiyetinde bulunan bir yer olduğu belirtilmektedir. Burada yaşayanların, cinsinin de mezhebinin de bir olmadığı vurgulanmakta ve padişahının Türk olduğu belirtilerek buranın İmam-ı Azam'ın mezhebinde bulunan bir kavim olduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber eskiden İran'dan esir aldıkları acemlerin evlatları olan Şiilerin de burada bulunduğu vurgulanmakta ve sadece onların da değil Yahudilerin de orada yaşadığı, buna rağmen bu toprakların ahalsinin hangi din ve millette olursa olsun hepsinin Acemce konuştuğu, resmi işlemlerin de Farsî lisanında olduğu anlatılmaktadır.

Makalenin ikinci kısmında ise; Buhara'nın dinin zahiri ile ilgilenen âlimleri çok olmasına rağmen şimdilerde bu sayının azaldığından, medreselerinin ise

⁷⁵ Nuri Alizade Gıyaseddin Hüsnü, “Buhara'da Sünnilerle Şiiler” , *Sebilürreşad(Sırat-ı Müstakim)* 3/74 (1911) , 351.

⁷⁶ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Sırat-ı Müstakim'de Okunmuştur: Buhara'da Sünnilerle Şiiler”, *Muhibbân* 1/6 (1910) , 42.

İstanbul'dakinden daha zengin olmasına rağmen talebelerin hakikate daha uzak olduğundan bahsedilmektedir.

Yazının devamında vaktiyle önemli bir devlet olan Buhara'nın gittikçe ufalmakta olduğundan ve buna sebep olanların ise mutaassıp ahaliye karşı sadece kendi hesabını düşünen Şiilerin fesatlığı olduğundan bahsedilmekte ve Şiilerin bu tavrı eleştirilmektedir.

Yazar; Şiilerin Buhara'da güzelce yaşamalarına fırsat verilirken onların Buhara halkına kin güttüğünü ve eski esir yaşamlarının intikamını almak için geceli gündüzlü çalıştıklarını, bunu yaparken de Buhara'nın en zengin sınıfının kendilerini teşkil etmesi için padişah ile ahaliyi birbirine düşürmeye gayret ettiklerini ve bunda da başarılı olduklarını anlatmaktadır. Yazar makalenin devamında Buhara'da yaşayan en zengin kısmın Şiiler olduğunu ve Şiilerin Padişah tarafından çok sevildiğini ve sadık bir millet olarak görüldüğünü anlatmaktadır.

Fesatlık çıkaran Şiiler aynı vatanın, aynı dinin evlatları olmalarına rağmen mezhep kardeşleri olan acemler ile mutaassıp Sünnileri birbirlerine düşürmek için Kerbelâ meselesini tazeledikleri ve bunda da başarılı oldukları ifade edilmiştir. Yazar bu olanları; "yırtıcı hayvanlar, yamyamlar bile eğitilirken, Buharalılar birbirleriyle geçinmenin yolunu bulamamışlardır" sözleri ile eleştirmektedir. Bunun sebebini ise taassuba bağlamaktadır.

Yazar Buhara halkının bu taassuptan kurtulması için ise yapılacak şeyin İstanbul'daki medreselere talebe gönderip, tek çarenin doğru ilim öğrenmek olduğunu anlatmaktadır.

Yazar makalesinde İslam Mezhepleri Tarihi açısından oldukça önemli bir yeri olan Kerbelâ olayına da yer vermiştir. Taassubun Kerbelâ olayında da kendisini gösterdiğini söyleyen yazar; bu anlayış içinde olan Sünnileri ve Şiileri eleştirmiştir. Kerbelâ olayının yaşandığı zaman ne Acem halkın ne de Türklerin Müslüman olmadığını söylemiş ve evlad-ı resulü şehit edenlerin ise bizzat Müslümanlar olduğunu belirterek; Acem halkın Kerbelâ olayından otuz kırk sene sonra, Türklerinse Acemlerden iki yüz-iki yüz elli sen sonra İslam'a girdiklerini vurgulamıştır. Yazar bu konu üzerinde önemle durmuştur çünkü bu katli Türklerin Acemlere, Acemlerinde Türklere yıkmaya çalışmasını yine Taassubun bir sonucu olarak değerlendirmektedir.

Yazar; Şiiilerin içinde bulunduğu taassubu eleştirmekte ve mezhep açısından farklı insanların bir arada yaşadığı devletlerin, en büyük sorununu ve genellikle çöküş sebebini taassup olarak göstermektedir. Taassubu yapanın Sünni de olsa Şii de olsa bunun yanlış olduğunu ve bunun giderilmesi için ilme ve bilinçli âlimlere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Makalede, Aynı dine inanan insanların kardeş olmaları, birlik beraberlik içinde bir devletin çatısı altında yaşamaları ve birbirlerine karşı farklı yönlerin bir avantaj ya da dezavantaj olarak gösterilmemesi gerektiği ve önemli olanın İslam anlayışı altında bulunmak olduğu vurgulanmıştır.

Muhibbân'da, meşhur Alman Filozof ve bilgelerinden olan bir zatın Siyaset-i İslam'a dair çok mühim bir eser yazdığından bahsedilmektedir. Söz edilen yazının Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar tarafından tercümesi yapılarak yazıya Muhibbân'da iki sayı boyunca "Siyaset-i Hüseyniye"⁷⁷ başlığıyla yer verilmiştir.

Bahsi geçen eserin başın da Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'den bahsedilmekte ve onun siyasetine dikkat çekilmektedir. Sonrasında yazar Hz. Hüseyin'in siyasetinin önemli olduğunu söyleyerek Arap tarihine atıf yapmakta ve Emeviler ile Haşimiler arasında akrabalığın bulunduğunu hatırlatmaktadır. Ancak İslam'ı kabul ettikten sonra bu akrabalığın düşmanlığa dönüştüğünü belirtmiş ve Emeviler'in başlangıçtan beri servet ve riyasetle; Haşimiler'in ise sadece riyaset ruhu ile mazhar olduklarını dile getirmiştir. Yazar daha sonra yazısına şu sözlerle devam etmektedir;

"Haşimoğulları Kâbe'nin hizmeti ile mükellef idi. Bizzat İslam'da bu iki kabile arasında nefret şiddetlendi. Hz. Peygamber Mekke'yi fethedince riyaset (başkanlık) sorumluluğu kendisine geçmişti. Peygamber'in vefatından sora da halifelik sorumluluğunu almak istediler ama olmadı en sonunda üçüncü halife kendi kabilelerinden oldu ve kendilerini istedikleri göreve aldırıldılar. Zamanla İslam hakkında ahkâm kesmeye başladılar ve Hz. Osman'ın halifeliğini eleştirdiler en sonunda da Beni Ümeyye'den olan Hz. Osman'ı katlettiler. Sonra çoğunluğun kabul etmesiyle Hz. Ali dördüncü halife oldu. Hz. Osman zamanında Şam Valiliğine atanan ve çok zeki olan Muaviye, dördüncü halife olan Hz. Ali, Hz. Osman'ı katletmiştir diyerek insanları isyana sürükledi ve Müslümanlar arasında ilk ihtilafın çıkmasına

⁷⁷ Bahsedilen yazı dizisi için bkz.; Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, "Siyaset-i Hüseyniye", *Muhibbân* 2/5 (1911) , 138., Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, "Siyaset-i Hüseyniye" , *Muhibbân* 2/6 (1911), 146.

sebepe oldu. Artık kan dökülmeye başladı, Muaviye Ali'ye galip gelmedi ama mağlupta olmadı. Sonunda Beni Ümeyye başkan bulunan Beni Hâşim'den yüz çevirdi. Hz. Ali'yi öldürdüler ve ondan sonra Muaviye galip geldi. Beşinci halife olan Hasan, Muaviye ile barış imzaladı ve hilafeti ona verdi. Beni Ümeyye tekrar iktidara geldi. Muaviye bir taraftan iktidarı elinden tutmaya çalışırken diğer taraftan Haşimoğullarını yok etmeye çalışıyordu. Hüseyin her ne kadar kardeşi Hasan'a biat etse de Muaviye'ye Biat etmiyor ve ona muhalif olmaktan da geri durmuyordu. Beni Ümeyye ise Hüseyin'e iyi nazarla bakmıyordu. Bu durum Hasan ile Muaviye'nin vefatlarına kadar devam etti. Sonra Yezid halife olduysa da Hüseyin Yezid'e biat etmemeyi vacip bildi ve Yezid'e karşı muhalif olduğunu gizlemedi. Hüseyin İslam için hayatının feda etmekten çekinmedi. Sonra Hüseyin; Mekke, Irak gibi merkezlere gitti, onun adım attığı her yerde Yezid'e karşı nefret çoğalıyordu, durum öyle olunca Yezid tahta çıkar çıkmaz Hüseyin'i katlettirdi. Artık Hz. Hüseyin şehit oldu.”

Yazar bunları dile getirdikten sonra Hüseyin'in siyaseti hakkında şunları söylemektedir; “Onun derdi hiçbir zaman hilafet makamı olmadı. O ezelden beri Yezid'e düşman idi. Eğer derdi taht olsaydı yanına birçok asker alırdı, O tam tersine onunla beraber olmak isteyenleri bile yanına almadı öyle şehit oldu”

Hz. Hüseyin'in şehadetini anlatan bu yazı dizisinin devamında Hz. Hüseyin'in siyasetinin ne kadar haklı bir noktada olduğu vurgulanmış ve Hz. Hüseyin'in Ümeyye oğullarının gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için uğraştığından bahsedilmiştir. Makalenin devamında; Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra, Hüseyin taraftarları bir ihtilal başlattığından ve bir asır bile geçmeyecek kadar bir sürede Emevi saltanatının parçalanıp geride Ümeyye oğullarından tek bir iz bile kalmadığından bahsedilmektedir. Emevilerden geride bir süreliğine sadece Endülüs'te birkaç Emevi riyasetinin başladığı onun da zamanla son bulduğu, günümüzde de Emevi hanedanına mensup tek bir kişinin bile bulunmadığı anlatılmaktadır.

Şiiilerin en temel ilkesi olan “İmamet” anlayışı tarihi süreç içinde Alevileri de derinden etkilemiştir. Buna göre günümüzdeki çoğu Alevi, Hz. Ali dışındaki Sahabilerin hilafetini kabul etmemektedir. Osmanlı içinde yaşayan Bektaşî halk günümüz Alevileri ile çoğu noktada benzerlik gösterdiğini düşününce bu noktada

oldukça farklı tutumda olduklarını Muhibbân'da yer alan “Edeb Ya Hu”⁷⁸ adlı yazıda görmekteyiz.

Söz edilen yazının başında Abdülhamit'in, meşrutiyet yanlısı insanları dinsizlik ile suçladığından ve halka da bu insanları o şekilde yansıttığından bahsedilmektedir. Yazar daha sonra meşrutiyet yanlıları arasında anlaşmazlıklar var, ikiye bölündüler diye asılsız dedikoduların çıktığına değinerek bunu tıpkı Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaşananlara benzetmiş ve şu cümleleri kurmuştur. “Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Ebubekir ile Şah Veliyullah hazretleri (Hz. Ali) halifelik konusu sebebiyle bir müddet birbirlerine soğuk durmuşlar. Sonra olaylar anlaşılmiş ve iki sahabe eski günlerdeki gibi birbirlerini sevmeye başlamışlar. Ancak o zamanın cahil halkı bu büyüklerin hallerinden başka anlamlar ve dedikodular çıkarmış. En sonunda da İslamiyet'i; Sünnilik, Şiilik diye ayırmışlar. Bununla birçok dinsizin ekmeğine yağ sürüp, İslam halkına karşı kullanacakları silahları hazırlamışlar.”

Yazar daha sonra; “hiç kimse hangi mezhepte, görüşte olursa olsun sırf diğerleri gibi düşünmediği için dinsizlikle itham edilemez.” Diyerek yazısına devam etmektedir. Ve sonra birleşmeyi, hatalara rağmen bir olmayı ve herkesi birlik beraberliğe teşvik etmeyi sağlamak gerektiğini söylemiş ve bugün bu görevi yapanında ancak İttihat ve Terakki cemiyeti olduğunu belirtmiştir.

Bu noktada Bektaşilerin tutumu hilafet meselesine taassupla yaklaşanlara bir eleştiri niteliğinde olmuştur. Bu tutumu bugün hem Alevilerin hem de Şiilerin İslam'ın geleceği için temel almaları gerekmektedir. Muhibbân'ın da bu konuda bu fikre sahip olduğunu kullanılan birleştirici üsluptan anlamaktayız.

Maalesef taassubi anlayış geçmişte olduğu gibi bugün de İslam Mezheplerini ortadan ikiye bölmüş ve orta noktada keskin bir ayrım olarak kalmıştır. Bu ayrımın bir tarafı sonsuz bir karanlık diğer tarafı ise aydınlıktır. Aydınlık tarafta olmayı başaranlar taassuptan sıyrılarak önemli olanın sadece takvalı bir Müslüman olmak olduğunu fark edenlerdir. Bunu başaramayanlar ise en büyük kötülüğü İslam'a yaptıklarının farkında olmadan bu düşünceye sınımsız sarılarak hem kendilerini hem de İslam'ı aşağı doğru çekmektedirler. Toplumu Alevi-Sünni veya Şii-Sünni olarak keskin bir biçimde ayıran bu hastalıklı düşüncenin geçmişte bizlere hiçbir katkı sağlamadığı ve gelecekte de sağlamayacağı konusunda zihinlerimizi açmalıyız. İşte bu noktada Muhibbân'da

⁷⁸ Hacı Beyzade Ahmed Muhtar, “Edeb Ya Hu” , *Muhibbân* 2/5 (1911) , 139.

yazılarını yazan Bektaşî halkın taassuba bakış açısı bugün tüm Müslümanlara en çokta günümüz Alevilerine örnek niteliğinde olmalıdır.

1.1.3. Sünnilik-Alevilik-Bektaşilik İlişkileri

Osmanlı içinde önemli bir yeri olan Bektaşîlerin en temel isteği toplum içinde dışlanmadan kabul görmektir. Bununla ilgili dergide yer alan “Arnavutluk Ahvali: Bektâşiler”⁷⁹ başlıklı yazıda, Bektâşî köylerinden birine Heyet-i Nasiha⁸⁰ seçildiği ve bunun güvenlik için gerekli olduğu anlatılmaktadır. Yazının devamında yazar, hükümetin bir an evvel Bektâşî sorununu çözmesi gerektiğini ifade etmiş ve Bektâşîlerin de milletin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini ve artık dışlanmak istemediklerini belirtmiştir.

“Muhibbân, Bektaşî Babalarının birtakım milliyetçilik faaliyetlerinde bulunan kişilere destek verdiği yönündeki suçlamaların, diğer Bektaşîleri töhmet altında bırakacağı ve Bektaşîlerin toplum nazarındaki itibarlarını zedeleyeceği şeklinde bir değerlendirme yaparak, konunun hassasiyetine dikkat çekmektedir.”⁸¹

Bektaşî halkın toplum içinde yok sayılmak istenmediklerini gösteren bir diğer yazı da “Makam-ı Sadaret-i Uzmaya”⁸² başlığıyla Muhibbân’da yer alan yazıdır. Yazıda; yeniçeri ocaklarından Bektâşî isminin silinip yerine Nakşibendi isminin eklenmesine ve yeniçeri ocaklarına Nakşibendi dergâhının getirilmesine sitem edilmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli

Kendilerini Hacı Bektaş-ı Veli’ye dayandıran Bektaşîler Muhibbân’da yer yer Hacı Bektaş hakkında yazılara yer vermişlerdir. Bu yazılardan bir tanesi ‘Les Confereres Derviches’ adlı Fransız gazetesinin son nüshasında yer alan makaledir. Bu

⁷⁹ Hacı Beyzade Ahmet Muhtar, “Arnavutluk Ahvali: Bektâşiler”, *Muhibbân* 2/7-8 (1911) , 161.

⁸⁰ Heyet-i Nâsiha: Heyet-i Nâsiha (Nâsihat Heyeti), Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu’da önce İstanbul Hükümeti, Millî Mücadele sırasında ise Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti tarafından halka Nâsihat verme amaçlı oluşturulmuş “öğüt kurulları”dır. Heyet-i Nâsihalar, halk tarafından ‘Nâsihatçılar’ olarak da isimlendirilmiştir. Bk: Şenol Kantarcı, “Heyet-i Nâsiha”, *Atatürk Ansiklopedisi* (10.01.2020)

⁸¹ Kalenderoğlu, “Muhibbân Dergisinin II. Meşrutiyet Dönemi” , 362.

⁸² Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Makam-ı Sadaret-i Uzmaya” , *Muhibbân* 3/3 (1918) , 1.

makaleye *Muhibbân*'da “Ankara'da Seyahat ve Derviş Kardeşler”⁸³ başlığıyla tercümesi yapılarak yer verilmiştir.

Dergide yer verilen Yazının başında Ankara şehrinden bahsedilerek, şehirden dört günlük mesafede yolculuk yapılırca Kırşehir'deki Hacı Bektaş-ı Veli dergâhına varıldığı belirtilmekte ve Hacı Bektaş'ın tekkesi anlatılmaktadır.

Başlangıçta, tekkenin mimarisinde kullanılan taşlar ve yüksekliği anlatılmıştır. Sonra tekkenin iç kısmı izah edilmiş ve kapıdan girince kısımlara ayrılan bir çeşme ve bir misafirhane ile karşılaşıldığı söylenmiştir. Daha sonra ikinci bir kapıdan girildiği ve ortada bir aslan heykeli bulunduğu, bu heykelin ağzından su aktığı anlatılmaktadır. İç kısımlara girildiğinde ise dervişlere mahsus olunan meskenler olduğu ve en sonda da Hünkâr Hacı Bektaş türbesi ile karşılaşıldığı ifade edilmiştir.

Hacı Bektaş-ı Veli'den bahsedilen bir başka yazıda ise kendisinin nasihatlerine yer verilmiştir. Bu öğütler şunlardır.

“Âlimle muhabbet etmek, haramdan kaçınmak, büyüklere hürmet etmek, Ehl-i sülûk ile olmak büyüklük delilidir.

Daima cennette olmak istersen herkes ile dost ol, hiçbir kimse için kalbinde kin tutma.

Fikirsiz âlim seraptır, zikirsiz derviş haraptır.

Yasakları terk etmek dervişin şanındandır.

Sünnet terki dünya, farz muhabbeti Mevla'dır.

Maziye zikretme, istikbale intizar eyle; vakt-i halden memnun olmak kulun sıfatıdır.”⁸⁴

“Sema Ehl-i Hakikate müstehap, Ehl-i ilme mübah, Ehl-i fisk ve fücra haramdır.

Mürüvvet; zillet sahibi olanlardan uzak durmaktır.

Afiyet; yaratılan ile muhabbet etmek ve kalbin onda karar bulmasıdır.

⁸³ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Ankara'da Seyahat ve Derviş Kardeşler-Les Confereres Derviches”, ‘İslam Organe Mensuel de la Societe Française Islamique, Çeviren İbrahim Edhem’ , *Muhibbân* 1/7 (1910) , 52.

⁸⁴ Abdurrahman Recep, “Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin Akval-i Mutasavvufane ve Hakimaneleri” , *Muhibbân* 1/8 (1910) , ss. 70.

Terk ve tecrit etmek ve uzlete çekilmek insanı özüne döndürür.

Sıdk ve istikamet, övülen fiillere meyiletme, helal rızık arama, derviş ehline muhabbet besleme gibi güzel davranışlarda bulunanlar Allah'ın lütfuna mahzar olur.

Halka insaf, büyüklere hürmet, küçüklere şefkat, düşmanlara hilm⁸⁵, nefse kahr, dervişlere sahavet⁸⁶, âlimlere tevazu, cahillere sükût ile muamele edenler Allah için önde olanlardır.

Hizmet ile kalkmak, hikmet ile söylemek, hürmet ile oturmak; dervişliğin kemalindedir.

Didar-ı maslubi görebilmek için sıdk gözüyle iğne-i talibe nekran olmak lazımdır.

Dervişliğin saadeti ezeli, devleti ise ebedidir.”⁸⁷

⁸⁵ Hilm: Akıllı ve kültürlü olmakla kazanılan, beşerî münasebetlerde hoşgörölü, bağışlayıcı ve medenî davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî erdem. Bk. Mustafa Çağrııcı, “Hilm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (10.12.2019)

⁸⁶ Sahavet: Cömertlik, el açıklığı, muhtaç olanlara çok ihsan etmek. Bk. *Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük*, “Sahavet” (10.12.2019)

⁸⁷ Abdurrahman Recep, “Kelam-ı Hazret-i Bektaşî”, *Muhibbân* 1/10 (1910) , 86.

Değerlendirme

Bektaşî halk tarafından çıkartılan Muhibbân dergisinde Bektaşî hassasiyetinin en ağır bastığı konu Ehl-i Beyt meselesidir. Bektaşîlerin bu hassasiyeti bize bugün günümüz Alevilerini hatırlatan ölçüde olmuştur. Ehl-i Beyt ile ilgili yer alan yazılar aşağıda değerlendirilmiştir.

Heyet-i Tedrisiye-i İslamiye'ye başlıklı yazıda bir arzuhal yer almaktadır. Bu yazıyı incelendiğinde arzuhalin Bektaşî hassasiyetiyle kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Muhibbân'da yer alan bu makalenin Bektaşî halkın yararına olduğunu söylenebilir. Ehl-i Beyt sevgisinin, okullarda okutulacak olan ilmihal kitaplarında yer verilmesinin talep edilmesi Bektaşî halkın kendi fikir ve anlayışlarını İslami bir dayanağa oturtmaya çalışmaları olarak yorumlanmaktadır.

Ayrıca hangi gruptan olursa olsun Ehl-i Beyt'e her zaman sevgi ve saygı beslenmiş hatta Osmanlı'da Yıldırım Beyazıt döneminde Ehl-i Beytten yani Peygamber soyundan gelenlerin kayıt altında tutulması için Nakîbü'l Eşrafîlik⁸⁸ adıyla bir kurum bile oluşturulmuştur.

Ehl-i Beytten olanlara İslâmiyet'in her döneminde muhabbet beslenmiş ve kendilerine pek ziyade tazimde bulunulmuştur. Hz. Peygamber'in torunlarından Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere şerif; Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise seyyid denir. Evlâd-ı Resûl olan bu kıymetli insanlara Abbasiler, Memlûkler ve Selçuklular gibi İslâm devletlerinde hürmet gösterilirdi. Osmanlı Devletinde de gösterilen hürmetin yanında, onlara ait işleri görmek için vazifeli memur tayin edilmiştir.⁸⁹

Muhibbân dergisinin ikinci cildinin başında, Ahzâb suresi 33. Ayetin; "Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." kısmına yer verilmiştir. Dergide ayette geçen Ehl-i Beyt ifadesinin kapsamının Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ve damadı Hz. Ali'den devam eden soyunu kapsadığı temellendirilmeye çalışılmıştır.

Ahzab suresi 33. Ayet incelendiğinde ayette geçen Ehl-i Beyt kavramı ile kastedilenin Hz. Peygamber'in ev halkı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Dergide

⁸⁸ İslâm Devletlerinde Hz. Peygamber'in torunları olan seyyid ve şeriflerin doğum ve vefat kayıtlarını tutan ve onların her türlü işleriyle ilgilenen kurum, Nakîbü'l-Eşrafîlik'tir. Bu kurumun idarecisi de Nakîbü'l-eşraf'tır. Bk. Ayhan Işık, "Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrafîlik Müessesesi ve Nakîbü'l-Eşraf Defterleri", *İslam Araştırmaları Merkezi* (10.01.2019).

⁸⁹ Işık, "Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrafîlik Müessesesi ve Nakîbü'l-Eşraf Defterleri".

bahsedildiği gibi bu kavramın kapsamının sadece Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmadığı net bir şekilde görülmektedir.

Muhibbân'da makalelerini yazan ve Osmanlı döneminde yaşayan Bektaşilerin Ehl-i Beyt anlayışına baktığımız zaman aynı hassasiyetin bugünkü Alevi toplumu içinde de yer aldığını görmekteyiz. Tıpkı taassup anlayışında olduğu gibi; günümüz Alevilerinin Ehl-i Beyt anlayışı, Alevi-Sünni farklılaşmasını geri dönülmez bir uçuruma sürüklemektedir. Alevi kesimin sadece kendilerini Ehl-i Beyt mensubu olarak görmeleri ve Ehl-i Beyt'ten olanların kurtuluşa erecek tek grup olduğunu düşünmeleri Sünni halk tarafından kabul edilemez bir olgudur. Hâlbuki bu düşünceye sahip Aleviler sadece Kur'an'da geçen Ehl-i Beyt teriminden bile yola çıkarak kavramın kapsamına bakarlarsa kastedilen mananın Hz. Peygamber'in hanımları olduğunu açıkça göreceklerdir.

Dergide "Siyaset-i Hüseyniye" başlığıyla yazılan iki makale yer almaktadır. Bu makaleyi Fransız bir yazar kaleme almış, tercüme haline ise Muhibbân'da aynen olduğu gibi yer verilmiştir. Bu makalede Haşimiler ve Emeviler'in hilafet çekişmesinden başlayıp, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi ve sonrasına kadar yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Muhibbân'ın bu makaleyi dergide yayınlarken herhangi bir yorum eklemekten alması ilginçtir. Bu tutum dergiyi çıkaran Bektaşi zümrenin; Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezid'in günahını Sünni halka yıkmadığını açıkça göstermektedir. Zaten Muhibbân'ın kullandığı birleştirici üslup göz ardı edilmediğinde bu tutumları çokta şaşırtıcı değildir.

Osmanlı toplumunda yer alan Bektaşi halk ve Alevilerin ortak paydalarının Hacı Bektaş-ı Veli olduğunu düşündüğümüzde geçmişte yaşamış olan Bektaşi halkın bugünkü Alevilerin ataları olduğunu söyleyebiliriz. Bu türden bir düşünceye baktığımız zaman Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinde Osmanlı döneminde önemli bir unsur olan Bektaşilerin tutumunun günümüz Alevi toplumunda da yer alması gerekmektedir. Bu türden bir Alevi yaklaşımı İslam bütünlüğü için gereklidir.

Derginin birleştirici bir üslup ile yazıldığı bir diğer göstergesi ise "Edep Ya Hu" adlı yazıdır. Makale de Hz. Ali ve Hz. Ebubekir'in arasındaki ilişkiden kısaca bahsedilirken, Hz. Ebubekir'e karşı herhangi bir art niyet ya da kötü bir söylem yer almamakta hatta tam tersi Hz. Ali ve Ebubekir arasında halife seçiminden kaynaklanan kısa bir yanlış anlaşılardan hemen sonra birbirlerini sevmeye devam ettikleri

anlatılmaktadır. Makalenin devamında halife seçiminde gerçekleşen olayları yanlış anlayıp, Hz. Ali ve ilk halife arasında uzun soluklu bir dargınlık olduğunu ifade edenler cahil halk olarak eleştirilmektedir. İslam'ın bu cahil düşünceler yüzünden Şii ve Sünni olarak iki fırkaya ayrıldığını, bunun sadece İslam düşmanlarına fayda vereceğini anlatan yazarın birleştirici yaklaşımını burada da görmekteyiz. Bektaşî halk tarafından çıkartılan bir derginin itikadi mezheplerin oluşmasındaki en önemli sebebi, bu şekilde kucaklayıcı ve gerçekçi bir tutumla zikretmesi oldukça dikkat çekicidir.

Bektaşîlerin; Osmanlı toplumu içinde dışlanmak istemedikleri, Bektaşîlerin de milletin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini ifade eden “Arnavutluk Ahvali Bektaşîler” adlı yazıda bazı Bektaşî babalarının milliyetçilik faaliyetinde buldukları ve bu yüzden Sünni halk ile Bektaşîler arasında bir kargaşa çıktığı ve bu sebeple Bektaşî köylerine Heyet-i Nasihalar seçildiği anlatılmaktadır. Muhibbân'da konuyla alakalı olarak bir kısım Bektaşîlerin karışmış olduğu bu milliyetçilik hareketinin bedelini, Osmanlı toplumunda yaşayan tüm Bektaşîlere ödetmenin yersiz olduğu anlatılmaktadır. Bektaşîlerin Osmanlı halk içinde kendilerine de yer bulmak istediklerini ve yapılan yanlışın tüm Bektaşî halk üzerine kesilmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirmekte ve Bektaşî sorununun çözülmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Yazılarını birleştirici bir üslup ile yazan Bektaşîlerin bu tavrı en çok taassup meselesinde ön plana çıkmaktadır. Taassubun sert bir şekilde eleştirildiği Muhibbân'da öne çıkan ve bu konuda oldukça etkili olan yazı “Buhara'da Sünnilerle Şiiler” adlı makaledir.

Yazarın bu makalede, taassup anlayışına karşı sert duruşu oldukça önemlidir. İçeriği Bektaşî tarikatının anlayışıyla dolu olan derginin hitap kitlesi de elbette daha çok Bektaşî'lerdir. Günümüzde de taassuptan kaynaklanan pek çok sorun devam etmektedir. Kendilerini Hacı Bektâş-ı Veliye dayandıran günümüz Alevilerinin Kerbelâ olayına bakış açısı tam olarak taassup anlayışından sıyrılmış bir şekilde olmalıdır.

Kerbelâ olayına karşı gerçekleşen taassubi bakış açısı daha çok bir Şii ilkesidir. Maalesef ki bu ilkenin tarihi süreç içinde bir şekilde Alevileri etkilediğini görmekteyiz. Aynı dine inanan insanların ister Şii ister Sünni isterse de Alevi olsun birbirleriyle kardeş olduklarını unutmaması gerekir. Bunun içinde yapılacak tek şey İslam dini

içinde olan bütün mezheplerin taassup anlayışından kurtulmasıdır. Bu anlayış İslam'ı içten içe zehirleyen bir illettir. Hem de öyle bir illettir ki Hz. Peygamber vefat eder etmez kendisini göstermiş ve maalesef büyüyerek, büyürken de İslam'ı zayıflatarak bugüne kadar gelmiştir.

Bektâşiler tarafından çıkartılan bu dergide taassubun eleştirilmesi, aynı dine inanan insanların kardeş olduğu ve taassup illetinden sıyrılması gerektiğinin vurgulanması İslam birliği için de oldukça önemlidir. İslam'ın kuvvetlenmesi, taassubun yok edilmesi için Muhibbân dergisinde yer alan bu makale Müslümanlar açısından son derece bilinçli ve tüm Müslüman grupları kucaklayıcı bir yazıdır.

Günümüz mezhep problemlerine baktığımız zaman Aleviler ve Sünni kesim arasında taassuptan kaynaklanan oldukça ciddi bir ayrım görülmektedir. İslam anlayışına zarar veren bu durumun, yerini kardeşliğe ve Müslüman birliğine bırakması İslam dininin güç kazanması için zorunludur. Muhibbân dergisindeki Bektaşî yazarların taassuba bakış açısı bugün aynen olduğu gibi bizde de olmalı ve taassubun İslam için Müslümanlığı içten içe yok eden bir hastalık olduğu her iki kesim için de göz ardı edilmemelidir. Birlikten kuvvet doğar anlayışıyla tüm Müslüman milletler ve farklı anlayışa sahip İslam dini içindeki herkes tek şemsiye altına birleşmeli ve adı İslam olan bu şemsiyeyi el birliğiyle taşımalıdır.

Dergide yer alan ve Müslüman milletlerin birliğine vurgu yapan bir başka yazı da “Hayru Azam-Tevhid-i Ümem-İnneme'I-Mü'minune İhveten” başlıklı yazıdır. Yazarın; “Bir Muhib” lakabıyla yazdığı bu makalede Müslüman ümmetin birliği üzerine vurgu yapılmıştır. Müslümanların pek çok fırkaya ayrıldığı ama esas itibarıyla Şii ve Sünni olarak 2 ana fırkadan oluştuğu belirtilmiş ve Şii-Sünni fırkalar üzerinden taassup eleştirilmiştir. Her iki fırkanın da taassuba meyilli taraftarlarının İslamiyet'e, Müslüman ümmete zarar verdiği anlatılarak, taassubun; Peygamber'in kucaklayıcı ve birleştirici olan örnek yaşantısına aykırı olduğu vurgulanmıştır. Yazar, taassubu eleştirdikten sonra Fırka-ı Naciye hadisine de değinmiştir. Hadisin kapsamı hakkında kesinlik ifade eden hiçbir iddia olmadığını bu yüzden sadece kendisini Fırka-ı Naciye'den sayıp diğerlerini dışlayan Şii veya Sünni grupların yanlış yolda olduklarını ifade etmiş ve tüm Müslüman fırkaların Fırka-ı Naciye'den olması için dua etmesi gerektiğini bildirmiştir. Yazar Her iki fırkanın da bu aşırı tutumundan kurtulmak ve

İslamiyet’i bir şemsiye gibi düşünüp, altına tüm ümmeti toplamak için Şii ve Sünni fırkalara mensup taassup ehli olmayan Âlimlerinden yardım istemektedir.

73 Fırka hadisi İslam ümmetleri için her dönemde mihenk taşı olmuştur. Çünkü Müslümanların bu hadise bakış açısı İslam’ın birliğini etkilemekte ve Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğe, özellikle de Şii-Sünni ümmet arasında birleştirici ya da ayrıştırıcı etki etmektedir. Söz konusu hadiste Peygamber Efendimiz ümmetini birlik ve beraberlik konusunda uyarmıştır. Yazar da Müslüman milletlerin ayrılmak yerine birleşmesinin önemine değinmiş ve Fırka-ı Naciye hadisini gruplaştırmadan ele almış, Müslümanların “Mü’minler ancak kardeşirler”⁹⁰ ayetiyle birbirlerine sarılmaları gerektiğini, İslam’ın ancak bu şekilde güçleneceğini vurgulamıştır.

⁹⁰ *El-Hucurat* 49/10.

İKİNCİ BÖLÜM
MUHİBBÂN DERGİSİNDE YER ALAN DİNİ VE TASAVVUFİ
MESELELER

2. TOPLUMSAL HAYAT VE DİN

2.1. Dini Meseleler

Muhibbân'da yer yer farklı dini konulara da değinilmektedir. Bu bölümde dergide yer alan dini ve dini nasihatleri içeren bazı farklı yazılara yer verilmiştir.

“Hikmet Gazetesinden Türk Kardeşlerime”⁹¹ başlıklı bir yazıda; Hz. Peygamber'in ümmete gönderilmesinden sonra o güne kadar sesleri bile duyulmayan Arapların, o günden sonra seslerinin duyulduğuna, güçlendiklerine, başka devletlerin onların önünde durmadıklarına ve tüm bunları da kılıç eliyle değil kalp eliyle yani iyi insan olmalarıyla yaptıkları anlatılmaktadır. Yazının devamında ise bir kısım insanın bu şekilde kalmadığına, Peygamberimizin buyruklarından yüz çevirdiklerine ve inançlarını zedelediklerine değinilmektedir. Yazının devamında ise düşman tehlikesinin onların şahsında da belirdiğinden, Kudüs'e, Şam'a, Mısır'a saldırıların gerçekleştiğinden ve buraları düşmanın aldığından, uzun senelerce onlarda kaldığından bahsedilmektedir. Yazar yazısının devamında; onların isteğinin tüm Müslüman devletleri almak, Arapları ise eski yurtlarına koymak olduğunu ama Allah'ın Müslümanlara yardım ederek buna izin vermediğini, düşman ile Müslümanlar arasında bir engel çektiğini söylemiş ve bu engelinde biz Arslan Türklerin dedeleri olduğunu anlatmıştır. Yazının devamında Türklerin İslam'a girmesi ve Araplara yardım etmesinden sonra İslam sahasının eskisinden daha çok büyüdüğünü söyleyerek bunu korkusuz ve temiz yürekli olmaları sayesinde yaptıkları anlatılmaktadır. Sonra ise Türklerinde yoldan saptıkları ve dedelerine yakışmaz hatalara düştükleri ifade edilmektedir. Tüm bu anlatılanlardan sonra insanın başına gelenlerden ders çıkarması için Allah'a şükretmek gerektiğinden bahsedilmekte ve şükür için de 6 yol sayılmaktadır:

Birincisi: Allah'a karşı,

İkincisi: Peygamberimize karşı

Üçüncüsü: Ana, babamıza, akrabalarımıza ve komşulara karşı,

Dördüncüsü: Bütün dindaşlarımıza karşı

Beşincisi: Bütün insanlara karşı ve

⁹¹ Özdemir, “Hikmet Gazetesinden Türk Kardeşlerime”, *Muhibbân* 1/10 (1910), 84.

Altıncısı: Kendimize karşı.

Yazının devamında tüm bu altı yol tek tek izah edilmekte ve son olarak; çalışarak, düşünerek, fikir üretmek ve çocuklarımıza da bunu öğretmek İslam'a faydalı olunması gerektiği anlatılmaktadır.

Dergide, Kudüs'te Ömer Camisinde gerçekleşen bir hırsızlık olayı "Dostumuz Hüsnü Efendi Oğlumuz"⁹² başlığıyla anlatılmıştır. Söz konusu yazının başında Hz. Musa (a.s)'ın, hayvan derisinden, ağaçtan vs. başka şeylerden çalgı yaptığından bahsedilmektedir. Yazının devamında ise Hz. Musa'nın Allah'tan aldığı on emri ahit sandığına sakladığı anlatılmaktadır. Musa (a.s)'dan sonra Davud (a.s)'ın yaşadığından ve kendisinin Beytü'l Makdis'in inşasına başlattığından ancak ömrü yetmediği için mabedin tamamlanmış halini göremediğinden ve bu mabedi Davud (a.s)'ın oğlu Süleyman (a.s)'ın bitirdiğinden bahsedilmektedir. Daha sonra ise yazar, Süleyman (a.s)'ın, kendisinden önce yaşamış olan Musa (a.s) için Beytü'l Makdis'de bir oda yaptırdığından bahsetmiştir. Yazar yazısının devamında Davud (a.s)'ın ölümünden sonra Beytü'l Makdis tahrip edildiğini, buna rağmen kutsal emanetlerin kaybolmadığını ve dört halife zamanında Hz. Ömer'in Kudüs'te bulunan bu kutsal emanetleri alarak, oraya bir cami yaptırdığını ve emanetlerin orada korunduğunu anlatmıştır. Makalenin sonunda ise yazar, belli bir zaman sonra Kudüs'te Ömer Camiinde bulunan bu emanetlerin çalındığını söyleyerek bu durumdan duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir.

"Takvim-i Beden ve İbadet"⁹³ başlığıyla arka arkaya üç sayıda yer verilen bu yazıda ibadetlerin önemine ve ibadetleri yapmanın Allah'a borç olduğuna değinilmekte ve insanın en sık yaptığı namaz ibadetinden bahsedilerek namazın kılınışı şekli anlatılmaktadır.

Dergide Al-i İmran suresinin yedinci ayetinden yola çıkılarak müteşabih⁹⁴ ayetlerin te'vili hakkında "Levf-i Mahfuz ve İlm-i Mekkûn"⁹⁵ başlığıyla yazılmış olan bir yazı yer almaktadır.

⁹² Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, "Dostumuz Hüsnü Efendi Oğlumuz", *Muhibbân* 2/5 (1911) , 142.

⁹³ Ali Seyfi Bey, "Takvim-i Beden ve İbadet", *Muhibbân* 3/1 (1918) , 4., Ali Seyfi Bey, "Takvim-i Beden ve İbadet", *Muhibbân* 3/2 (1918) , 8., Ali Seyfi Bey, "Takvim-i Beden ve İbadet", *Muhibbân* 3/3 (1917) , 5.

⁹⁴ Müteşabih: Mana yönünden birden fazla ihtimal taşıdığı için anlaşılmasında güçlük bulunan lafız veya ifade. Yusuf Şevki Yavuz, "Müteşabih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (20.01.2020).

⁹⁵ Abdulcebbar Sırrı, "Levf-i Mahfuz ve İlm-i Mekkûn", *Muhibbân* 3/4 (1919) , 2.

“Sana Kitabı-Kur’an’ı indiren O’dur. Ondan (Kur’an’dan) bir bölümü kitabın anası (temeli ve esası) sayılan muhkem ayetler (açık ve kesin emirler) dir. Diğer bir kısmı da müteşabihtir. (Benzer manalara ve çeşitli yorumlara müsaittir.) Kalplerinde şüphe ve eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve (keyfi) te’villerde bulunmak üzere (açık ve kesin emirleri bırakıp manası kapalı olan) müteşabih ayetlerin peşine düşmektedirler. Hâlbuki bunların gerçek te’vilini ancak Allah bilir... İlimde derinleşenler (râsîhûn) ise: “Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır” derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez.”⁹⁶

Yazıda, ayetin; “*bunların gerçek te’vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşenler ise...*” kısmından yola çıkılarak, âlimlerin müteşabih ayetlerinin yorumu hakkında iki gruba ayrıldıkları anlatılmaktadır. Yazının devamında da bu iki görüşe yer verilmiştir. Buna göre birinci grupta yer âlimlerin görüşüne göre Müteşabihatların bilgisinin yalnız Allah katında saklı olduğu kabul edilmektedir. İkinci grupta yer alan âlimlerin görüşü ise ilimde derinleşen kimselerin bu ayetlerin yorumunu yapabilecekleri yönündedir.

2.2. Toplumsal Hayatta Tasavvuf

Bektaşiler tarafından çıkartılan Muhibbân’da yer alan yazıların çoğu tasavvuf ağırlıklıdır.

Tasavvufun manevi yönünden bahseden bir yazı “Efkâr-ı Umumiye^{97,98}” başlıklı yazıdır. Bu yazıda maneviyatın, maddiyattan daha önemli olduğu anlatılmakta ve maneviyatında kalp ile oluşacağı söylenmektedir. Devamında da hayatın lezzetinin ancak birlik ve beraberlik ile anlaşılacağı anlatılmaktadır.

Dergide İstanbul’da bulunan ziyaretgâhların isimleri tek tek sayılmıştır.⁹⁹ Yine dergide Muharrem ayında aşure pişirip dağıtan, mersiye okutan dergâhların isimleri de yazılmış ve kendilerine teşekkür edilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁶ El-Al-i İmran 3/7.

⁹⁷ Efkâr-ı Umumiye: Genel düşünce. Bk. *Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük*, “Efkâr-ı Umumiye”

⁹⁸ Muhibbi’l Hak Bir Derviş, “Efkâr-ı Umumiye” , *Muhibbân* 1/12 (1910) , 98.

⁹⁹ Bahsedilen ziyaretgâhlar için Bk.: Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “İstanbul’da Olan Ziyaretgâhların İsimleriyle Mevkileri” , *Muhibbân* 1/12 (1910) , 100.

¹⁰⁰ Bahsedilen dergâhlar için Bk.: Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Bu Sene Muharrem Onuncu Gününden Yirmi Dokuzuncu Akşamına Kadar Şehrimizde Aşure Pişirip Mersiye Okutan Dergâhlar” , *Muhibbân* 2/2 (1911) ,120.

Ayrıca İstanbul’da çıkan bir yangında yanan tekkelerin isimlerine de Muhibbân’da tek tek yer verilmiştir.¹⁰¹ Bunlardan bir kısmı şöyledir; Küçük Mustafa Paşa’da Rifâi tarikatından Kara Sarıklı Dergâhı, Rifâi tarikatından Kubbe Dergâhı, Küçük Mustafa Paşa’da Nakşibendi tarikatından Tahir Dergâhı.

“Mezheb-i Aşkta İtikadım”¹⁰² adlı yazıda Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar Bey aşkı safiyyeden bahsettiğini belirtmiştir. Yazısının başında evvela cismani aşktan bahsetmiş, daha sonra bunu sıradan aşk ve gerçek aşk olarak ikiye ayırmıştır. Yazar cismani aşktan sonra ikinci olarak ruhani aşktan bahsederek her iki aşka örnek şiiirlere yer vermektedir.

“Pek Mühim Bir Tebşir”¹⁰³ başlıklı yazıda Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar Bey Muhibbân tarafından “Bektâşi Ahenkleri” namıyla kitap çıkarılacağı müjdesini vermektedir.

Dergide tasavvuf övülerek “Hikmet-i Sufiye”¹⁰⁴ adlı yazıda insanın kalbinden masivayı çıkarmadığı sürece gerçek mutluluğa erişemeyeceği anlatılmakta ve kalpten masivayı çıkarmanın ise tasavvuf yolundan geçtiği söylenmektedir.

Dergide “Tasavvuf ve Hür Mezhepler”¹⁰⁵ başlıklı yazıda tasavvufun İslam dini tarihindeki en kuvvetli etki olduğundan bahsedilmekte ve tasavvuf ehlinin dinin aslımı öğrenmeye çalışanlar olduğu vurgulanmaktadır. Yazar bu tanımları verdikten sonra tasavvuf ehlini; 1. Muhafazakâr ehli tasavvuf ve 2. İhtilalci ehli tasavvuf olarak ikiye ayırmıştır. Yazar makalenin ikinci kısmında ise hür mezhepler ile ilgili şunları söylemektedir;

“Dürziler, Nusayriler, İbâdîler, Bâtıniler, Tavusîler, Anadolu’nun yarı halkını temsil eden Hacı Bektâşi Veli’ye mensup Bektâşi-Kızılbaş zümreleri cemiyet hayatı yaratabilen hür mezheplerden bazılarıdır. Bunlara karşılık; Nakşibendilik, Kadirilik, Mevlevilik birer cemiyet hayatı değil; düzenli-örnek bir fikir bile ihya edememişlerdir. Şah İsmail bile ‘Safevîlik’ gibi bir saltanata hâkim olduğu halde Bektâşilik gibi bir cemiyet hayatı oluşturacak kadar başarılı olamamıştır. Anadolu Türklerinin üçte birini toplayan Bektâşi-Kızılbaş zümresi cemiyet hayatının dayanışma, yardımlaşma gibi

¹⁰¹ Bahsedilen tekkeler için Bk.: Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “İstanbul Son Harikında Muhterik Olan Tekayadan Hatırlayabildiklerimiz”, *Muhibbân* 3/3 (1917) , 8.

¹⁰² Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, “Mezheb-i Aşkta İtikadım”, *Muhibbân* 3/1 (1918) , 6.

¹⁰³ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Pek Mühim Bir Tebşir”, *Muhibbân* 3/1 (1918) , 7.

¹⁰⁴ Rıza Tefvik Bey, “Hikmet-i Sufiye”, *Muhibbân* 3/3 (1917) , 5.

¹⁰⁵ Baha Said, “Tasavvuf ve Hür Mezhepler”, *Muhibbân* 3/4 (1919) , 1.

kuvvetli ve kabiliyetli düzgün bir hayat gösterebilmişlerdir. Onun içindir ki hükümetin en şiddetli icraatlarına asırlarca boyun bükmüşlerdir. Hür mezhepler içinde en modern sosyal hayatı yaşayan bu Türk kitleleri fikirler içindeki en düzenlisidir.”

Muhibbân'da dervişlik kurumundan bahsedilen “Dervişin Ayarı”¹⁰⁶ adlı yazıda derviş teriminin tanımını yapılmıştır. Yazara göre derviş; şahsı hür, vicdanı hür, fikri hür, kalbi masivadan arınmış insan demektir. Yazar daha sonra yazıda dervişini iki kısma ayırmış ve birincisinin ulül azm mütefekkirler, ikincisinin ise mukallitler olduğunu belirtmiştir. Yazının devamında ise dervişlerle ilgili bilgi verilmektedir.

Muhibbân'da tekkeler hakkında zillet yeri diye bahsedenler eleştirilmekte ve tekkelerin görevlerinden ve güzelliğinden bahsedilmektedir. Bu şekilde ele alınan bir yazı “Tekkeler Teşkilatı ve Terbiye-i İçtimaiyemizde Te'sirâtı”¹⁰⁷ başlıklı yazıdır. Bu yazıya göre; tekkeler ile ilgili birçok insanın bu ocaklardan zillet yeri diye bahsettiği belirtilerek, işin aslının öyle olmadığı, insanların oralara gidip baksalar bunu görecekleri anlatılmaktadır. Yazının devamında da tekkelerin; yoksulun, yardıma ihtiyacı olanın korunduğu yer olduğu açıklanmış, tekkelerin tarikat ve mezheplerin ibadetlerini yaptıkları yer olduğunu söylenmiştir. Daha sonra da yazar Hz. Peygamber'in “Allaha olan yollar insanların adedi kadar çoktur” hadisine yer vermiş ve bu hadise dayanarak müşrik olmadığı sürece kimse kimsenin ibadet şekline ve ibadetini nerede yaptığına karışamaz demiştir. Yazar tüm bu açıklamalarından sonra tekkelerin insana şuur kazandıran bir müessese olduğunu da vurgulamıştır. Makalenin sonunda ise tarikatın yol anlamına geldiğini açıklayarak; bütün tarikatların hak olduğu, Mevlevi yolu, Kadiri yolu, Nakşi yolu, Bektâşi yolu bunların her birinin bir bahçedeki güller olduğunu ve aynı bahçeyi süslediklerini anlatmaktadır.

“Ehl-i Hak ve Atam, Gök; Anam, Yer!”¹⁰⁸ Başlıklı yazıda yazar “Hak” kelimesinin tanımını ve kimlerin “Hak” olduğu, Hak'ın ne olduğu üzerinde durulmuştur. Sonrasında da her bir zümrenin kendi görüş ve içtihadını hak olarak gördüğünü ama bunun “cahil hak” olduğunu söyleyerek bu fikri eleştirmiştir. Yazar makalede Bektâşi 'ye göre Hak kelimesinin tanımının “insanın kaybolmuş bir saadeti” anlamına

¹⁰⁶ Abdal Musa, “Dervişin Ayarı” , *Muhibbân* 3/4 (1919) , 6.

¹⁰⁷ Livaulhak Halil, “Tekyeler Teşkilatı ve Terbiye-i İçtimaiyemizde Te'sirâtı” , *Muhibbân* 3/4 (1919) , 7.

¹⁰⁸ Baha Said, “Ehl-i Hak ve Atam, Gök; Anam, Yer!” , *Muhibbân* 3/5 (1919) , 2.

geldiğini ve yine Bektâşilere göre insanın kaybolan bu saadeti başarılı fırka (zümre-i naciye) içinde ehli hak'ı bulmakla yakalayacağını açıklamaktadır.

Dergide tasavvufî şiirlere de yer verilmiştir. Bunlardan bir tanesi Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve muhabbetin anlatıldığı “Nefes”¹⁰⁹ adlı şiirdir. Şiire aşağıda yer verilmiştir.

Aynayı tuttum yüzüme
Nazar kıldım ben özüme

Ali evvel Ali ahir
Ali tayyip Ali tahir

Ali candır Ali canan
Ali dindir Ali iman.

Her nereye kılsam nazar
Ali göründü gözüme
Ali göründü gözüme

Hem ilm-i İslam ile
Ali göründü gözüme

İki âlemde Şah o'dur.
Ali göründü gözüme.

Ali bâtın ali zâhir
Ali göründü gözüme.

Ali rahim Ali rahman
Ali göründü gözüme

¹⁰⁹ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Nefes”, *Muhibbân* 3/5 (1919), 4.

Görür gözüm dilim söyler

Ali göründü gözüme.

Tasavvufun bahsedilen ve ahlakın güzelleşmesinin tasavvuf ile olacağını anlatıldığı “Bizim Gidişimiz”¹¹⁰ başlığıyla yazılan yazının başında amel ve iman arasında uygunluk olması gerektiği anlatılmaktadır. Sonrasında ise amel ve iman arasında uygunsuzluk olursa bunun ya münafıklığa ya da kişinin nasları (ayet ve hadisleri) yanlış yorumlamasına delalet edeceğini söyleyerek birincisinin daha fena olduğunu çünkü bunun imansızlıktan ileri geldiğini anlatırken; ikincisinin sadece yanlış bir akıl yürütmeden kaynaklandığını bunun ise düzeltilebileceği söylenmektedir. Sonrasında ise insan hangi mezhepten hangi dini düşünceden olursa olsun asıl olması gerekenin ahlak olduğu vurgulanmaktadır. Ahlaka vurgu yapıldıktan sonra makalenin ilerleyen kısımlarında tasavvufun bütün insanlığı hatta tüm yaratılmışları kapsayan bir hikmet olduğu ifade edilmiş, tasavvuf akidelerine yer verilmiş ve “vahdet-i vücud” anlatılmıştır.

2.3. Cemiyet-i Sufiyye

II. Meşrutiyet’ten sonra çeşitli din, mezhep ve tarikat mensupları dernekler kurarak, gazete ve mecmualar yayımlayarak aralarındaki bağları kuvvetlendirmenin yollarını aramışlardır. Kendilerini bu cereyanın içinde bulan sosyal gruplardan biri de tarikat mensuplarıdır.¹¹¹

Bu dönemde tarikat mensuplarının yaptıkları tasavvufi çalışmalardan Cemiyet-i Sufiyye ve Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye sayesinde haberdar olmaktadır. Aşağıda bu cemiyetlerin yaptıkları çalışmalara yer verilmiştir.

“Cemiyet-i Sufiyeden”¹¹² başlıklı bir yazıda yazar dervişlik mesleğine hitaben insanın sadece derviş olmakla dünyada ve ahirette mutlu olabileceğine değinmiştir. Yazar yazısının devamında mezhep imamımız İmam-ı Azam’ın da derviş olduğunu eklemekte ve Necmeddin-i Kübra, İbn Arabi gibi birçok isimleri de derviş olarak sıralamaktadır. Daha sonra dervişliği; birinci kısım ve ikinci kısım olmak üzere ikiye ayıran yazar birinci kısım dervişin kalp ve ahlak ile tam bir derviş olduğunu söylerken;

¹¹⁰ Rıza Tefvik Beyefendi, “Bizim Gidişimiz” , *Muhibbân* 3/3 (1918) , 2.

¹¹¹ Mustafa Kara, “Cemiyet-i Sufiye” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 9 Nisan 2020)

¹¹² Şeyh Naili, “Cemiyet-i Sufiyeden” , *Muhibbân* 1/9 (1910) , 74.

ikinci kısım dervişin sahte derviş olduğunu, dervişlikten anlamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca yazar derviş olmanın sadece tekke hayatında bulunmakla değil; dervişliğe kendini vermekle, nefis terbiyesiyle olduğunu anlatmakta ve birçok kişinin senelerce tek başına tekke köşelerinde kalmasına rağmen dervişlikle alakası olmadığını açıklayarak yazısına devam etmektedir.

“Cemiyet-i Sufiyye”¹¹³ başlıklı bir diğer yazıda Tekkelerden bahsedilmekte ve tekkelerin sadece dervişlere değil hangi tarikattan hatta hangi mezhepten olursa olsun herkese açık olduğu anlatılmaktadır.

“Cemiyet-i Sufiyye”¹¹⁴ başlığı ile yazılan başka bir yazıda yazar tekkelerin genişletilmesi ve ıslahat edilmesi gerektiğini anlatmaktadır.

“Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye Teşekkül Ediyor”¹¹⁵ başlıklı yazının başında tüm tekkelerin insanlara açık olduğundan, yolcuya yatacak yer, yiyecek yemek veren bir yer olduğundan bahsedilerek tekke hakkında olumsuz konuşan ve iftira atanlar eleştirilmiş ve makale boyunca tekke ve dervişler hakkında yazı yazılmıştır.

“Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye”¹¹⁶ başlığıyla yazılan bu yazıda, Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye isimli yeni bir cemiyet kurulacağını haberi alınarak buna karşılık verilen olumlu-olumsuz tepkiler anlatılmaktadır. Yazar ise, şu an Muhibbân’da bu konuyla ilgili henüz tam olarak kurulmamış cemiyet için bir şey söylemeye lüzum görmediğini, zamanın Meşrutiyet zamanı olduğunu ve isteyenin istediği şeyi yapabilme özgürlüğünün bulunduğunu anlatmaktadır.

“Cemiyet-i Sufiyye”¹¹⁷ adlı yazı Bir önceki nüshada geçen Cemiyet-i Sufiyye adlı makalenin devamıdır. Makalede açılacak olan yeni cemiyetin yerine yazar; tüm tekke şeyhlerini birleştirerek bir Cemiyet oluşturulmasının daha yararlı olacağını belirtmiştir. Daha sonra da yazar bahsi geçen, yani açılmak istenen cemiyetin başkanının şeyhülislam olması hakkındaki görüşlerin yersiz olduğunu; “Şeyhülislam Musa Kazım’ın¹¹⁸ cemiyetin başkanı olmasının bir manası yoktur.” Sözleriyle dile

¹¹³ Şeyh Naili, “Cemiyet-i Sufiyye”, *Muhibbân* 1/10 (1910), 84.

¹¹⁴ Şeyh Naili, “Cemiyet-i Sufiyye”, *Muhibbân* 1/11 (1910), 91.

¹¹⁵ Hacı Beyzade Ahmet Muhtar, “Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye Teşekkül Ediyor”, *Muhibbân* 2/1 (1911), 109.

¹¹⁶ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye”, *Muhibbân* 2/4 (1911), 131.

¹¹⁷ Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar, “Cemiyet-i Sufiyye”, *Muhibbân* 2/5 (1911), 140.

¹¹⁸ 1908’de II. Meşrutiyet’in ardından Maarif Nezâreti’nde kurulan Meclis-i Kebîr-i İlmî’ye, ayrıca Meclis-i A’yân’a üye oldu. Ocak 1910’da teşkil edilen Sadrazam İbrâhim Hakkı Paşa, 30 Eylül 1911 tarihinde oluşturulan Sadrazam Said Paşa, 8 Mayıs 1916’da kurulan Sadrazam Said Halim Paşa ve 4

getirmiştir. Bunun sebebinin ise Şeyhülislam'ın bazı dergâhlara taassup ile bağlı olmasından dolayı olduğunu ifade etmiştir. Yazar daha sonra ise Musa Kazım yapmış olduğu bazı halleri şu sözlerle ifade etmektedir; “Ehl-i Beyt'in ev hediyelerine bidattir diyerek göz koydu. Kербela'da, Necef'te bulunan hazineleri, İmam Ali, Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın türbelerine bırakılan hediyeleri duyar duymaz hemen oradan alıp satarak parasıyla medrese yaptırdı. Bu karar ile Ehl-i Beyt'e muhabbetleri olan Müslümanlara gözyaşı döktürdü.” Diyerek Musa Kazım Efendi'nin cemiyet reisi olmasından fayda gelmeyeceğini anlatmaktadır.

Şubat 1917 tarihinde teşkil edilen Talat Paşa kabinelerinde şeyhülislâm olarak görev yaptı. Talat Paşa kabinesinde ayrıca Evkaf Nezâreti vekilliğinde bulundu. Dört defa geldiği meşihat makamında toplam beş yıl bir ay dört gün kalmıştır. Bir taraftan, Meşihat'a bağlı Meclis-i Meşâyih'in reisliğini yaparken diğer taraftan 1911 yılında faaliyete geçen Cem'iyet-i Süfiyye'nin başkanlığını yapıyordu. Ancak Mûsâ Kâzım'ın bir şeyhülislâm olarak tasavvufu yakından ilgilenmesi, dönemin diğer bir süfi teşkilâtı olan Cem'iyet-i Süfiyye-i İttihâdiyye taraftarlarınca eleştirilmiştir. Ferhat Koca, “Musa Kazım Efendi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (12 Mart 2020).

Değerlendirme

Muhibbân dergisinde yer alan yazıların çoğu Tasavvufi konuları içermektedir.

“Tasavvuf ve Hür Mezhepler” adlı makalede de tasavvufi tarikatların isimleri sayılmış ancak bunu yaparken ilginç bir sınıflandırmaya gidilmiştir; “Dürziler, Nusayriler, İbâdîler, Bâtıniler, Tavusîler, Anadolu’nun yarı halkını temsil eden Hacı Bektâşi Veli’ye mensup Bektâşi-Kızılbaş zümreleri cemiyet hayatı yaratabilen hür mezheplerden bazılarıdır. Bunlara karşılık; Nakşibendilik, Kadirilik, Mevlevilik birer cemiyet hayatı değil; düzenli-örnek bir fikir bile ihya edememişlerdir. Şah İsmail bile ‘Safevîlik’ gibi bir saltanata hâkim olduğu halde Bektâşilik gibi bir cemiyet hayatı oluşturacak kadar başarılı olamamıştır.” Sözleri ile geniş bir kitleye hitap eden Nakşibendilik, Kadirilik, Mevlevilik gibi tarikatlar makalede sığ bir düşünceden ileri gidemeyen oluşumlar olarak sınıflanmıştır. Üstelik Bektaşî anlayışını da tarikat değil de bir mezhep olarak zikretmişlerdir. Hemen hemen derginin tamamında kucaklayıcı ve birleştirici bir üslup kullanan Muhibbân yazarlarının bu duruma bu şekilde yaklaşımlarının sebebi dönemin siyasi yapısından dolayı meşrutiyet karşıtları ağır bir dille eleştirilirken bu grupların içinde olan tasavvufi oluşumlarda sığ bir yapı olarak görülmüştür. Ayrıca dergide hiçbir şekilde mezhep ayrımcılığı yapılmadığından ötürü burada kullanılan “mezhep” ifadesi tasavvufi bir oluşum, bir yol anlamına geldiği açıktır.

“Cemiyet-i Sufiyye” başlıklı yazı dizisinde tasavvufi konulardan bahsedildiği görülmektedir. Bu yazı dizisinde dervişliğin tanımı yapılmış ve İmam-ı Azam’dan da derviş diye bahsedilmiştir. Muhibbân yazarlarının ve hitap kitlesinin çoğunlukla Bektaşî kesimden olduğu düşünülünce Ebu Hanife’den derviş diye bahsedilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durum derginin kucaklayıcı bir dille yazıldığı ve taassup anlayışından uzak olduğunun çok net bir göstergesidir. Yine aynı yazı dizisinde yeni bir cemiyet kurulacağı ve bu cemiyetin başkanının Şeyhülislam Musa Kazım olacağı anlatılmaktadır. Muhibbân ise bu durumu eleştiri ile karşılamış ve Musa Kazım’ın Ehl-i Beyt’ten kalan ev hediyelerini sattıracağı ve bundan kazanılan parayla medrese yaptırdığı için yeni kurulacak olan cemiyetin başkanı olamayacağını savunmuştur. Muhibbân’ın bu tutumu Ehl-i Beyt hassasiyetini sonuna kadar yaşadıklarının gösteren bir başka meseledir.

“Tekkeler Teşkilatı ve Terbiye-i İctimaiyemizde Te’sirâtı” adlı makalede bütün tarikatlar aynı bahçede yer alan güllere benzetilmiş ve farklı fikirlerle ilgili Hz. Peygamber’in “Allah’a olan yollar insanların adedi kadar çoktur” hadisine yer verilerek, her tarikatın amacının aynı olduğu kastedilmiş ve tüm tarikatlara kucaklayıcı bir şekilde yaklaşımıştır. Muhibbân’ ın buradaki birleştirici tutumu yine dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Muhibbân'da yer alan İslam Mezhepleri tarihiyle ilgili yazılar incelendiği zaman kendimizi Şii-Sünni-Alevi üçgeninde bulmaktayız. Şiiğin en temel inanç ilkesini oluşturan Ehl-i Beyt meselesinin Osmanlı toplumunun önemli bir unsuru olan Bektaşî halkında da bulunduğu dergide yer alan Ehl-i Beyt'le ilgili yazılardan anlaşılmaktadır. Aynı etki bugün Alevi toplumunda da kendisini oldukça sert bir şekilde hissettirmektedir.

Bir Şii ilkesi olan Ehl-i Beyt anlayışı, Şii ve Sünni ayrımını kökten etkileyen bir ilkedir. Günümüzde mezhepler arasında var olan ve birbirini dışlayan, diğerini ötekileştiren fikirlerin temelinde bu anlayış yer almaktadır. Ne yazık ki bu anlayış tarihi süreç içerisinde bir şekilde Alevileri de etkisi altına almıştır.

Muhibbân'da yazılarını yazan Bektaşî halk ve günümüz Alevileri Ehl-i Beyt anlayışına sıkı sıkı sarılmış ve Sünnileri dışlayan bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Benimsenen bu yaklaşım ne yazık ki günümüzde İslam toplumu için bir tehdit özelliği taşımaktadır.

Muhibbân'da Bektaşîlerin kendilerini en fazla hissettirdikleri konu Ehl-i Beyt meselesidir.

Derginin ikinci cildin başında Ahzab Suresi 33. ayete yer verilerek "Ehl-i Beyt" kapsamı hakkında bilgi verilmektedir. Ancak burada yapılan tanım Ehl-i Beyt'in sadece Hz. Peygamber'in Hz. Fatıma'dan olan neslini kapsadığı yönündedir. Bu bağlamda Muhibbân, Hz. Peygamber'in diğer eşleri ve aile fertlerini Ehl-i Beyt kapsamında saymamıştır. Bu durum derginin Alevi-Bektaşî inancını önceleyenler tarafından çıkarıldığını hissettirmektedir. Bu makalede Bektaşîlerin kendi fikirlerini rivayetlerle temellendirmeye çalıştıkları da görülmektedir.

Muhibbân'da dikkat çeken bir diğer makale de Ehl-i Beyt'e duyulan sevgiye ilmiyal kitaplarında yer verilmesinin dinen gerekli olduğuna dair kaleme alınan bir yazıdır. Muhibbân'ın bu isteği Ehl-i Beyt sevgisini dini bir temele dayandırarak kendi fikirlerini okullarda okutulacak kitaplara ekleyerek yeni nesle bu fikri aşlamak olduğu açıkça görülmektedir. Muhibbân'da yer alan bu mesele Bektaşîlerin eğitim anlayışı hakkında bizlere; Ehl-i Beyt hassasiyetinin toplumun her kesimine yerleşmesini

istediklerini ve bununda okullarda verilecek eğitimle temelden sağlanması gerektiğini düşündükleri yönündeki ipuçlarını vermektedir.

Bektaşî zümrenin kendilerini hissettirdiği bir diğer yazı da ikinci cildin ikinci sayısında yer alan “Bir Dergâhın Aşure Gecesinde” adlı makaledir. Makalede Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatıma’dan bahsedilmiş ve onlarla ilgili Hz. Peygamber’den gelen rivayetlere yer vermişlerdir. Bu durumun yine Ehl-i Beyt anlayışından kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

Kendilerini Meşrutiyet yanlısı ve Ehl-i Beyt muhibbi olarak tanıtan Muhibbân yazarları makalelerinde sosyal, siyasi, ekonomik ve dini konulara ağırlık vermiştir. Dergide genellikle Bektaşî bakış açısının ağırlıkta olduğunu görülmektedir. Derginin Bektaşîler tarafından çıkartıldığı düşünülünce bu durum oldukça normaldir.

Dergide yer alan diğer dini meseleler incelendiğinde Ehl-i Beyt meselesi hariç derginin neredeyse tamamında Muhibbân’ın oldukça kucaklayıcı ve birleştirici bir dil kullandığı son derece açıktır. Şii-Sünni konusunun ele alındığı “Buhara’da Sünniler ve Şiiiler” başlıklı makaleye bakıldığında her iki mezhebin de mutaassıp kesimi eleştirilmekte ve önemli olanın İslam ortak paydası altında buluşmak olduğu vurgulanmaktadır. Yine aynı şekilde Kerbelâ olayında da mutaassıp insanlar eleştirilmektedir. Yani Muhibbân’ın mezhepçilik yapmadığı tam tersi İslam Milletlerinin birliğini desteklediği çok açık bir şekilde görülmektedir. Böyle yaparak Muhibbân’ın amacı Bektaşî toplumu olarak, Sünni kesimde hoşgörüyü yakalamaktır.

Dergide taassubun eleştirildiği bir diğer olayda Kerbelâ olayıdır. Muhibbân Kerbelâ olayına taassuptan uzak bir bakış açısı ile bakmış ve bu olayın yaşanmasına sebep olanların sadece “Müslümanlar” olduğunu belirtmiştir. Cahil halkın yaptığı gibi bu durumu Şiiilerin Sünnilere; Sünnilerin de Şiiilere yıkmasının sadece İslam’a zarar vereceği belirtilerek İslam birliğinin önemi üzerinde durulmuştur. Muhibbân’ın bu tavrı Şii-Sünni ayrımı yapmadığının herkesi Müslüman adıyla tek bir millet olarak gördüğünün göstergesidir.

Osmanlı toplumunun önemli bir unsuru olan Bektaşîlerin kendilerini Hacı Bektaş-ı Veli’ye dayandırdıkları düşünülürse, kendilerinin taassuba karşı olan eleştirel yaklaşımları bugün günümüz Alevilerine de örnek olmalıdır. Hacı Bektaş-ı Veli gibi ortak paydaya sahip iki kitlenin taassup anlayışının bu kadar farklı olması ilginçtir. Günümüz Alevileri bu konuda Osmanlı toplumunda yaşayan ve toplumun önemli bir

unsuru olan Bektaşi atalarının fikrine sahip olmaları ve taassuptan uzak yaşamaları bugün İslam'ın kuvvetlenmesi için son derece önemlidir. Geçmişte yaşamış olan Bektaşilerin bu tutumu İslam için çok değerli bir noktada yer almaktadır.

Muhibbân'da aşure dağıtan dergâhların, İstanbul'daki ziyaretgâhların ve Osmanlı'da çıkan bir yangından dolayı yanan tüm tekkelerin isimlerinin ayrı ayrı zikredilmesi, derginin tasavvufa ve güncel hadiselerle de duyarlı olduğunu göstermektedir.

Muhibbân'da sık sık Meşrutiyet yanlısı devlet adamlarının ismi zikredilmiş ve resimleri basılmıştır. Özellikle derginin birinci cildi incelendiğinde hemen hemen her sayısının ilk sayfasında bir devlet adamının resminin basıldığı görülmektedir. Bu grup içerisinde kabul edilen Midhat Paşa ile ilgili neredeyse her sayıda bir makale yer almaktadır. Bu durum Muhibbân'ın Meşrutiyet yanlısı devlet adamlarına karşı duyduğu sevgiyi yansıtmaktadır. Bununla beraber Muhibbân Sultan II. Abdülhamit Han'ı sık sık eleştirmekte, onun padişah olduğu dönemi baskıcı olarak göstermekte ve bu dönemi "istibdat devri" olarak adlandırmaktadır. Bununla beraber Jön Türkler'den aydınlar olarak bahsedilmekte ve Meşrutiyet savunulmaktadır. Bu durum derginin siyasi düşüncesini yansıtmaktadır.

Tüm bunlarla beraber dergide güncel, ekonomik ve özellikle sosyal-siyasi konularda makalelerin olduğu görülmektedir. Farklı disiplinlerle ilgili olan bu makaleler hakkında detaylı yorumlar yapmayarak sadece içerikleriyle ilgili kısa indeks bilgisi verilmiştir.

KAYNAKÇA

Çağrııcı, Mustafa. “Hilm”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 10 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hilim>

Çağrııcı, Mustafa. “Taassup”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/taassup>

Duman, Mehmet Zeki. “Tefsir’in Temel İlkeleri Çerçevesinde Kur’ân-ı Kerîm’de Ehl-I Beyt”. *Marife Dergisi* 4/3 (2004), 7-35.

Gıyaseddin Hüsnü, Nuri Alizade. “Buhara’da Sünnilerle Şiiiler”. *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 3/74 (1911), 350-352.

Gömbeyaz, Kadir. “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 147-160.

Hanioğlu, M. Şükrü. “Jön Türk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/jon-turkler>

Işık, Ayhan. “Osmanlı’da Nakîbu’l-Eşrâflık Müessesesi ve Nakîbu’l-Eşrâf Defterleri”. *İslam Araştırmaları Merkezi*. Erişim 10 Ocak 2019. http://isamveri.org/pdfdr/D03292/2007/2007_1/2007_1_ISIKA.pdf

Işık, Ayhan. “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi ve Trabzon Seyyidleri”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu*, ed. Şenol Saylan vd. 2/971-973. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Işık, Zekeriya. “Muhibbân Dergisi’nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma ve İtibar Kazandırma Çabaları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 399-427.

Kara, Mustafa. “Cemiyet-i Sufiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 9 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemiyet-i-sufiyye>

Karatepe, R. Tüba. *Kütüphaneler Müfettişi Ahmet Muhtar’ın İstanbul Kütüphaneleri Raporu*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 1. Basım, 2015.

Kantarcı, Şenol. “Heyet-i Nâsiha”. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2020. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/heyet-i-nasiha/>

Kalenderoğlu, Muhammed. “Muhibbân dergisinin II. Meşrutiyet Dönemi Sosyal Hadiselere Yaklaşımı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 99 (Eylül 2021), 343-368.

<https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/2912>

Keleş, Ahmet. “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”. *Marife Dergisi* 5/3 (2005), 25-45.

Koca, Ferhat. “Musa Kazım Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 12 Mart 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa-kazim-efendi>

Kubat, Mehmet. “73 Fırka Hadisini Yeniden Düşünmek”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2013), 9-45.

Kur'an-ı Kerim Meali. Çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server İletişim 8. Basım, 2010.

Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük. Erişim 10 Aralık 2019. <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>

Muhibbân, 1/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12 (Eylül 1909- Eylül 1910), <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/>

Muhibbân, 2/1-2-3-4-5-6-7-8-9 (Ocak 1911-Mart 1912), <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/>

Muhibbân, 3/1-2-3-4-5 (Temmuz 1918-Nisan 1919), <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/>

Mumcu, Ahmet. “Divan-ı Hümayun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-i-humayun>

Oral, Osman. “73 Fırka Hadisinin Kelam İlmi Açısından Değerlendirilmesi” . *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 295-314.

Öz, Mustafa. “Ehl-i Beyt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 30 Ocak 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt>

Taşkın, Ahmet. “Alevi Bektaşî Edebiyatında İlk Örnek: Muhibbân”. *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, 10/XXXIX (2004), 231-240.

Türkmen, Zekeriya. “Hareket Ordusu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hareket-ordusu>

Terzi Tozduman, Arzu. “Hazine-i Hassa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazine-i-hassa>

Yavuz, Yusuf Şevki. “Müteşabih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20 Ocak 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutesabih>

Yolcu, Nilgün. “II. Meşrutiyet’te Yayınlanan Bektâşilikle İlgili Bir Dergi, Muhibbân”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 0/7 (1998) , 37-44.

EKLER

Derginin İndeksi

BİRİNCİ CİLT-BİRİNCİ SAYI			
Birinci Sayıdaki Makaleler		18 Şaban 1327/4 Eylül 1909	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Mukaddime	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	1-2
2	Devlet Hayatı	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	2-4
3	Konserve	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	4
4	Tahlisiye Hademesi Meselesi: Yalancılık, Kıskançlık	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	4-5
5	Eİ Birliğiyle Bir Kitap Yapalım, Adımızı Kıyamete Kadar Andıralım	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	5-7
6	Köy Düğünü	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	7
7	Meşrutiyetin Meyveleri	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	7-8

BİRİNCİ CİLT-İKİNCİ SAYI			
İkinci Sayıdaki Makaleler		13 Şevvâl 1327/28 Ekim 1909	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Muallim Salih Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	9-12
2	Ferar: İspanyalı Muallim Françesko	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	12-13

3	Geçmiş Zamanda	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	13-15
4	Tahlisiye Hademesi Meselesi: Yalancılık, Kıskançlık	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	15-17
5	Haberler	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	17-18

BİRİNCİ CİLT-ÜÇÜNCÜ SAYI

Üçüncü Sayıdaki Makaleler		13 Şevvâl 1327/28 Ekim 1909	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Terakkiyat-ı Fikriyye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	17-19
2	Blanki	Rıfkı Bey	19
3	Manzume-i Dervişan	Şeyh Saduddin Sırrı Efendi	19-22
4	Meclisi Mebusan'a Bir Arzuhal	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	19-21
5	Kaş Yaparken Göz Çıkarmak	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	21-22
6	Meşayih-i Reis Sabık Efendinin Cenazesini	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	22
7	Tahlisiye Hademesi Meselesi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	22
8	Güzel Söz	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	23

BİRİNCİ CİLT-DÖRDÜNCÜ SAYI			
Dördüncü Sayıdaki Makaleler		27 Rebülâhir 1327/ 18 Mayıs 1909	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Tasavvuf ve Hür Mezhepler	Baha Said	1
2	Hikmet-i Sufiyye	Rıza Tefvik	2
3	Levh-i Mahfuz ve İlm-i Mekkûn	Abdulcebbar Sırrı	2-4
4	Meslek-i Fakr ve Fena	Er Baba	5-6
5	Takvim-i Beden ve İbadet	Ali Seyfi	6
6	Dervişin Ayarı	Abdal Musa	6-7
7	Tekkeler ve Teşkilatı ve Terbiye-i İçtimaiyemizde Te'sirâtı	Livâü'l-Hak Halil	7-8

BİRİNCİ CİLT-BEŞİNCİ SAYI			
Beşinci Sayıdaki Makaleler		15 Cemâziyelevvel 1329/14 Mayıs 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Siyaset-i Hüseyniye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	37-39
2	Edep Ya Hu	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	39-40
3	Cemiyet-i Sufiyye	Suphi Kamil	40-44

BİRİNCİ CİLT-ALTINCI SAYI			
Altıncı Sayıdaki Makaleler		18 Safer 1328/1 Mart 1910	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	İtfaiyeli Binbaşı: Hakkı Efendi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	41

2	Efkâr-ı Umumiyye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	42
3	Sırat-ı Müstakim 'de Okunmuştur: Buhara'da Sünnilerle Şiiler	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	42-45
4	Büyük İftira: İshak Sükûti Merhumun Metrukâtı	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	45-46
5	Gülbanın Hürriyet	Şeyh Vasfî Efendi	46
6	Tekke Havadisleri	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	46
7	Tahlisiye Meselesi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	46-47
8	Düğün Çorbası	Tarik-i Mevleviyeden Ahmed	47
9	Hasbihal	Hafız Süleyman Cemal	47

BİRİNCİ CİLT-YEDİNCİ SAYI			
Yedinci Sayıdaki Makaleler		16 Rebûlevvel 1328/28 Mart 1910	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Tevhid	Hızırzade Rüşdi	50
2	Nevruziye	Çelebizade Şemsi	50
3	İttihad ve Terakki Cemiyet-i Muhteremesine	Hızırzade Rüşdi	50
4	Beyânü'l-Hak Gazetesinden Hacı	Hacıbeyzâde Ahmet	50-52

	Ömer Yamaoka ¹¹⁹ Efendi	Muhtar	
5	Teessüf-ü Azim	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	53
6	Ankara'da Seyahat ve Derviş Kardeşler- <i>Les Confereres Derviches-</i> , <i>'İslam Organe Mensuel de la Societe Française Islamique</i> , Çeviren İbrahim Edhem	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	52-53
7	Muhacir Gazetesinden Rusçuk Vakası	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	53-55
8	Zeytinyağı Yemeklerimizden Midye Dolması	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	55-56

BİRİNCİ CİLT-SEKİZİNCİ SAYI

Sekizinci Sayıdaki Makaleler		18 Rebûlâhir 1328/29 Nisan 1910	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Muhibbân Namına, "Neşide-i Şükranîye"	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	65
2	Midhat Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	65-68
3	Mevlid-i Şerif	Hacıbeyzâde Ahmet	68-70

¹¹⁹ Yamaoka isimli bu zât Müslüman olduktan sonra Hacı Ömer ismini almıştır. Bk. Kalenderoğlu, "Muhibbân Dergisinin II. Meşrutiyet Dönemi", 365.

	Okunması	Muhtar	
4	Hacı Bektâş-ı Velî Hazretlerinin Akvâl-i Mutasavvıfane ve Hakimaneleri	Abdurrahman Recep	70
5	Aynen: Mahle-i Kalbimin Muhtarı Sevgili Kardeşim	Osman Fevzi	70
6	Yoğurt Tatlısı	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	71

BİRİNCİ CİLT-DOKUZUNCU SAYI			
Dokuzuncu Sayıdaki Makaleler		18 Cemâziyelevvel 1328/28 Mayıs 1910	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Midhat Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	73-74
2	Cemiyet-i Sufiyyeden	Şeyh Naili	74-75
3	Heyet-i Tedrisiye-i İslamiye'ye Açık Mektup: Evlâd-ı Resûle Muhabbetin Feraizi Hakkında	Ebu'l Adnan	75
4	Muhibbân: Heyet-i Tedrisiye-i İslamiye Azasından Posta ve Telgraf Nezareti Fen Kalemi Müdürü Muallim Emin Bey'e	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	76
5	Şeriat, Evkâf-ı Sigorta Hakkında Bir Mütalaa	Doktor Ahmed Bey	76
6	Edebiyat: Neme	Sadi	76

	Gerek, Bana Ne		
7	Sohbet-i Rindaneden	Şevki Efendi	77
8	Tahlisiye Meselesi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	77-78
9	Arnavutluk	İbrahim Efendi	78-79
10	İrtihal	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	79
11	İrmik Helvası	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	79-80

BİRİNCİ CİLT-ONUNCU SAYI

Onuncu Sayıdaki Makaleler			
20 Cemâziyelâhir 1328/29 Haziran 1910			
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Midhat Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	81-83
2	Hariciye Nazırı Rıfat Paşa Hazretlerine	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	83-84
3	Cemiyet-i Sufiyye	Şeyh Naili	84
4	Hikmet Gazetesinden Türk Kardeşlerime	Özdemir	84-85
5	Kelam-ı Hazret-i Bektâşi	Abdurrahman Recep	86
6	Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken	Emin Bey	86
7	Arnavutluk	İbrahim Efendi	86-87
8	Gönüllü İranîler	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	87
9	Kuzu Eti	Hacıbeyzâde Ahmet	87

	Kapaması	Muhtar	
--	----------	--------	--

BİRİNCİ CİLT-ON BİRİNCİ SAYI			
On Birinci Sayıdaki Makaleler		21 Recep 1328/29 Temmuz 1910	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Şeyh Vasfi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	89-91
2	Cemiyet-i Sufiyye	Şeyh Naili	91
3	Cemiyet-i İttihadiye- i Sufiye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	91-92
4	Hak	Muhibbi'l Hak Bir Derviş	92-93
5	Tahlisiye Meselesi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	93-94
6	Midhat Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	94-95
7	Zerde Tarifi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	95

BİRİNCİ CİLT-ON İKİNCİ SAYI			
On İkinci Sayıdaki Makaleler		1 Ramazan 1328/6 Eylül 1910	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Efkâr-ı Umumiyye	Muhibbi'l Hak Bir Derviş	98-99
2	Ne Haldeyiz	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	99-100
3	İstanbul'da Olan Ziyaretgâhların İsimleriyle Mevkileri	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	100-101
4	Midhat Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	102-103
5	İkinci Aynen: Köy	Eşref Baba	103-104

	Bakkalları		
--	------------	--	--

İKİNCİ CİLT-BİRİNCİ SAYI			
Birinci Sayıdaki Makaleler		1 Muharrem 1329/2 Ocak 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Mersiye-i İmam Masum	Çelebizade Şemseddin	107-108
2	Mithat Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	108-109
3	Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye Teşekkül Ediyor	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	109-112

İKİNCİ CİLT-İKİNCİ SAYI			
İkinci Sayıdaki Makaleler		14 Safer 1329/14 Şubat 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Bir Dergâhın Aşure Gecesinde	Şeyh Ziya Efendi	113-115
2	Gümülcine Mebusu Hoca Fehmi Efendi'ye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	115-117
3	İşte O Kitaptan Birkaç Parça	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	117-118
4	Kehhal-i Şehir Muallim Esad Bey Efendi Hazretleri ve Rufekasına	Ahmet Muhtar	118
5	Mithat Paşa	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	119
6	Cemiyet-i İttihad-ı Sufiyye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	119-120
7	Bu Sene Muharrem'in Onuncu Gününden		

	Yirmi Dokuzuncu Akşamına Kadar Şehrimizde Aşure Pişirip Mersiye Okutan Dergâhlardan Haber Alabildiklerimizin İsimleridir ki Sebep Olanlardan Cenâb-ı Allah Razı Olup Bereketlerini İhsan Buyursun	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	120
8	Tercüman-ı Hakikat'ten Okunmuştur: Teb'id	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	120

İKİNCİ CİLT-ÜÇÜNCÜ SAYI

Üçüncü Sayıdaki Makaleler		15 Rebûlevvel 1329/16 Mart 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Hayru Azam-Tevhid-i Ümem-İnneme'I-Mü'minune İhveten	Bir Muhib	122-124
2	Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiye'den	Seyfeddin	124
3	Elbas-ı Tâc ve Hırka	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	124
4	Şeyh Hüsameddin Efendi Merhûmun Tercüme-i Halidir	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	124-125
5	Kahve Nakîblerine	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	125-127

İKİNCİ CİLT-DÖRDÜNCÜ SAYI			
Dördüncü Sayıdaki Makaleler		14 Rebûlâhir 1329/14 Nisan 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Mithat Paşa Merhumun Zindan Arkadaşlarından ve Cennetmekân Sultan Aziz'in Mabeyincilerinden Fahri Beyden Alığımız Cevaptır	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	129-130
2	Muhibbân: Muhterem Efendim Hazretleri	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	130-131
3	Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiyeden	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	131-132
4	Oradan Buradan: Tanin'in Baş Makalesinden	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	132
5	Rakiplerin Düşünceleri: Tercüman-ı Hakikat Gazetesinden	E.M	133
6	Me'murin Gazetesinin Bir Baş Makalesinden	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	133
7	İkdam Gazetesi Bir Mektup Neşrederek Altında Şöyle	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	133-134

	Yazıyor		
8	Bir Dergâhın Aşure Gecesinde	Şeyh Ziya Efendi	134-135

İKİNCİ CİLT-BEŞİNCİ SAYI			
Beşinci Sayıdaki Makaleler		15 Cemâziyelevvel 1329/14 Mayıs 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Siyaset-i Hüseyniye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	138-139
2	Edeb Ya Hu	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	139-140
3	Cemiyet-i Sufiyye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	140-142
4	Cevaplarımız	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	142-143
5	Dostumuz Hüsnu Efendi Oğlumuz	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	142
6	Asır Gazetesinden Çiftçiler Feryat Ediyor	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	143
7	Meclis-i Mebûsân-ı Osmani Riyaset-i Celilesine Takdim Olunan Fi 11 Nisan Sene 1327 Tarihli istidanamenin Suretidir	Subhi Kamil	143-144
8	Antalya Mevlevî Şeyhi Namına Vekili Rıfat Bey		

	Tarafından Makâm-ı Meşihat-i Aliye'ye Geçen Hafta Çekilen Telgrafnamenin Suretidir	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	144
--	--	-----------------------------	-----

İKİNCİ CİLT-ALTINCI SAYI

Altıncı Sayıdaki Makaleler		16 Cemâziyelâhir 1329/14 Haziran 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Siyaset-i Hüseyniye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	146-147
2	Hep İçinde, Hep Dışında	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	147-149
3	Millet Meclisinde Tekke Müzakeresi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	149-152

İKİNCİ CİLT-YEDİNCİ VE SEKİZİNCİ SAYILAR

Yedinci ve Sekizinci Sayıdaki Makaleler		28 Recep 1329/25 Temmuz 1911	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Miraç-Sultan-ı Enbiya	H. Şemseddin	153-154
2	Vatan Şarkısı	Hızırzade Rüşdi	155
3	Şiir	Şeyh Latif Dede Efendi	155
4	Gazel	Mahvi'l Mevlevi	155
5	Tahlisiye İdare	E.M	155-157
6	Konserve Fabrikası	Ahmed Muhtar	157-160

7	Vefat	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	160-161
8	Arnavutluk Mektubu	İbrahim	161
9	Arnavutluk Ahvali: Bektâşiler	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	161

İKİNCİ CİLT-DOKUZUNCU SAYI

Dokuzuncu Sayıdaki Makaleler		28 Rebülevvel 1330/17 Mart 1912	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Hükümetin Yeni Bir Kararı	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	163-164
2	Bir Dervişin Jön Türkler ve Dervişleri İçlerinde Seyahati	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	165-166

ÜÇÜNCÜ CİLT-BİRİNCİ SAYI

Birinci Sayıdaki Makaleler		6 Şevvâl 1336/15 Temmuz 1918	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Nefes	Rıza Tevfik	1
2	Nefes	İbnü'l Rıfat Samih Bey	2
3	Tasavvuf Hakkında	Rıza Tevfik	3-4
4	Takvim-i Beden ve İbadet	Ali Seyfi Bey	4
5	Mezheb-i Aşkta İtikadım	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	6

6	Pek Mühim Bir Tebşir	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	7
7	Ömer Abid Hanı'nda Birinci Sınıf Dava Vekillerinden Yusuf Cemal Beyefendi'ye	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	7-8

ÜÇÜNCÜ CİLT-İKİNCİ SAYI

İkinci Sayıdaki Makaleler		15 Zilkâde 1336/22 Ağustos 191	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Hikmet-i Sufiyye	Rıza Tevfik Bey	1-4
2	Nakş ve Nigâr	?	4-6
3	Büfe Meselesi ve Ben	E.M	6-7
4	Mezheb-i Aşkta İtikadım	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	7-8
5	Takvim-i Beden ve İbadet	Ali Seyfi Bey	8

ÜÇÜNCÜ CİLT-ÜÇÜNCÜ SAYI

Üçüncü Sayıdaki Makaleler		22 Safer 1336/7 Aralık 1917	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Makâm-ı Sadaret-i Uzma'ya	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	1-2
2	Bizim Gidişimiz	Rıza Tevfik Bey Efendi	2-3
3	Nakş ve Nigâr	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	3-4
4	Hikmet-i Sufiyye	Rıza Tevfik Bey Efendi	5

5	Takvim-i Beden ve İbadet	Ali Seyfi Bey	5-6
6	Hazret-i Hünkâr Veli'ye	Derviş Rıfat Celal	6
7	Nefes	Fehmi	6
8	Mezheb-i İtikatta İtikadım	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	6-7
9	Fatih Nişanca Dergâh-ı Şerifi Şehzadesi Musiki Muallimlerinden İzzeddin Bey'e	E.M	7
10	Büfe Meselesi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	5-7
11	İstanbul Son Harikında Muhterik Olan Tekayadan Hatırlayabildiklerimiz	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	8

ÜÇÜNCÜ CİLT-DÖRDÜNCÜ SAYI			
Dördüncü Sayıdaki Makaleler		27 Rebülâhir 1337/30 Ocak 1919	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Tasavvuf ve Hür Mezhepler	Baha Said	1-2
2	Hikmet-i Sufiyye	Rıza Tevfik Bey Efendi	2
3	Levf-i Mahfuz ve İlm-i Mekkûn	Abdulcebbar Sırrı	2-4
4	Nefes	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	4-5
5	Meslek-i Fakr ve Fena	Er Baba	5-6

6	Takvim-i Beden ve İbadet	Ali Seyfi Bey	6
7	Dervişin Ayarı	Abdal Musa	6-7
8	Tekkeler Teşkilatı ve Terbiye-i İctimaiyemizde Te'siri	Livaü'l Hak Halil	7-8

ÜÇÜNCÜ CİLT-BEŞİNCİ SAYI

Beşinci Sayıdaki Makaleler		29 Cemâziyelâhir 1337/1 Nisan 1919	
Sıra No	Makale İsmi	Makalenin Yazarı	Sayfa aralığı
1	Hikmet-i Sufiyye	Rıza Tevfik	1-2
2	Ehl-i Hak ve Atam Gök, Anam Yer	Baha Said	2-3
3	Mezheb-i Aşkta	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	3
4	Nefes	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	4
5	Bir İzah-ı Mühim	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	4-5
6	Nefes: Hep Sendedir	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	5-6
7	Büfe Meselesi	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	7
8	Haberler	Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar	7-8
Sahib-i imtiyaz müdür-i mesûlü Hacı Beyzade Ahmet Muhtar.			

Ek: 1

Şeyh Naili Efendi. Bk. *Muhibbân* 1/1 (1909), 1.

1 Ocak 1327 18 Ocak 1327 1327
Yıllık 20 Aralık 1327
Cilt 1/1
1327

Yazmıştı: Önceki sayılarda olduğu gibi...
Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...

Muhibban

1327

Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...

Özet

Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...

Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...

Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...

Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...
Muhibbanın Hazretleri...

Ek: 2

Elli seneden beri mühendishaneyi askeriye de muallim bulunan merhum Salih Paşa.

Muhibbân 1/2 (1909), 1.

۲ نومبر ۱۳ شوال سنه ۱۳۲۷ صاحب امتیاز مدیر مسئولی حاجی بک زاده احمد مختار محل ادارہ سی استانبولہ حاجی کوچک چلی کارشوسندہ نمبر پاشا سائندہ نومبر ۱۲ مرکز آکلیہ چلی درجہ ۵۵۵ غارت آبی پازلان مکتوبار معالمانیہ درج اولوز ہر مکتبہ دانہ سی ۲۰ پارہ بدر	۱۵ شربن اول سنه ۱۳۲۵ ۱۰ شربن اول سنه ۱۳۲۵ مختار ۱۳ ۲۵	۱۵ شربن اول سنه ۱۳۲۵ ۱۰ شربن اول سنه ۱۳۲۵ ہر مکتبہ دانہ سی ۲۰ پارہ بدر
--	---	---

مشتاق حربیت نامہ اولان بالجلہ عیان مشروطیتک واسطہ نشر افکارک اولہرق ہر آیتک اون ہشتندہ نشر اولتور

یہ ہوگون برطوسی
پشانی بولقد کہ سنالغ
پشاک قارشوسندہ درس
اوتوش... آنک انسانیت
واسلامتہ دار استخاری
بیکہ مش بوتسوں، اوج
سہ اول وقت ایدن بومارک
ذات دور استبدادک سولک
ذباتلر نہ تارخ معامی ایدی.
تاریخہ ایستہ پاران مختاری
اوقوقی، کندی کنیری
نحو اشک اولدین بیان
سنالغ بک در سغاه سنہ
کلاجم الکنر شاہر اسلامک
مختصر ترجمہ حلقہ نرہ
مدلون اولد قری آکلا.
تغی وقت کیری دی، صورت
طاهر و بیک لانی کوزوکی
بودرس مرحوس جنداً
یوزار واقندار علمینی
مہانہ قوبار ایدی، چونکہ
کندیستک ویرش اولدی
درسلرہ مرجع اولہ حق
مطبوع بر کتاب بوقا ایدی.
شخصی اولان برحقہ تک
تبعانی آتقی ایک درسک
بر سرعابہ حاضر لایا ایدی.
مشاورتہ برگون بیون

معلم صالح پاشا
 عیان ہر سغاسندہ
 طریقت عالی خدمتسند
 اولدہ زون ترک یعنی کنج
 ترک جمیتہ منسوب اولہرق
 وفات ایدن ذوالقندر برنتک
 رسمی بولندرمہ قرار
 ویرش، ویرش نومبر
 سغہ تبرک شیع نائل
 مرحومک رسمی درج
 ایشدی، ہوگونہ رحال
 رفیعہ دن حتمکان شیع
 صالح پاشا مرحومک رسمی
 درج ایدیور، شوزماندہ
 آرمز دولی اللہ دن برناتک
 بولش اولدین، قائل اولتور
 ایسہ اودہ صالح پاشا
 مرحومکدن اشقہ روسو
 اولدی شہسوز، بولک
 بویہ اولدی کنیدیسی
 طاریسائورک جہسی وجہ
 قارشوسندہ درس بیکہ مش
 بالجلہ حایطک تحت
 اندر بیدر، صالح پاشا الی
 سنہ بر قری مہندخانہ
 عسکرانہ علم ایدی، شوزور
 عدالتک عسکر لک زبیر لری
 بولہ کیردکن صوکرہ

الی سنہ دن زیادہ مہندخانہ عسکریدہ معلم بولان مرحوم صالح پاشا

Ek: 3

Birinci cildin 3. Sayısında resimleri basılan zatlar şunlardır;

Orta yerdeki zat tarikat-ı aliye müntesiplerinden ve ittihat terakki cemiyeti erkânından merhum Rıfkı Bey. Rıfkı Bey'in sağ tarafında bulunan cemiyetin en kıymetli azasından Tekfurdağı Mebusu Agob Babikyan Efendidir. Sol tarafında bulunan ise Avukat Bahaeddin Bey'dir. *Muhibbân* 1/3 (1909), 17.

Ek: 4

İtfaiyeli Binbaşı Hakkı Efendi. Ek4; *Muhibbân* 1/6 (1910), 2.

۶ نومبر ۱۸ ستمبر سنہ ۱۳۲۹ واپاریش ۱۵ شباط سنہ ۱۳۲۵ پریمی سنہ

صاحب امتیاز و مدیر مسئول
حاجی بک زاده احمد مختار
مخبران ادارہ مخبرین
استانیہ ہاٹھ صاحب کوچک چاہی فاروسہ
محمد ایٹا خانہ نومبر ۱۳ : پورٹہ بوطومی
انسانیہ خیال مشروطیتہ موافق کو خدایان
مکتوبہ معالشیہ و روح اولوز
هرملکتہ دہلی ۲۰ پڑھ

مخبران

۱۳ ۲۵

پرسک آرمی ہر راجیون پورٹہ الہ
تسلیم اولوق شرمیلہ بش خروشہر
یادویش بحق خروشاق پورٹہ پولیس
کوی کیتی نہ ہمار مانیاتر . المری الہ ایٹہ
آمین آوتہ اولہ ہوشہر
امضائز مدالتر صاحب امتیاز کوز
قرآنمک کوچک اولستہ منی اوللائت
سطلر لادن بش خروش اولوز
هرملکتہ دہلی ۲۰ پڑھ

مشاق حریمت نامہ اولاق بالجمہ خیال مشروطیتک واسطہ نشر افکاری اولوق هر آلت اولق بشقہ نشر اولوز

شور الراجیون خدایا خدایا
فارسو بر صیان ایچی . لو
زہار فرسخالزہہ . بش . مو
لوش و یوم زمر منصوصہ الہ
ن خیال و یوسفین صا اولوش
الرجیون آکا بی ایچی . لکن
مکتبہ شمشیر اولام لکھنؤ
آریخ مرشد اولدردت آریخ کوز
بش ۸ حرال ۲۲۹ ہر بخون
بشون وقت ایچی . لوز الہ
کیمیش ایچی .

ایچان بک لوجی ایخہ
سندان سکر . شروی اولوز
منصتر قیشش ایچی . بومت
ہما ساز خدن فر و خدودہ لزار
ور پوزاشق بشقی و موروشدن
اشار آخزہ و زمارتہ و روتکہ
شلاخی .

امضائز علی کیشی
جنی . ایچی

اروزن مرخطارک تون بشقی
لکھ سنہ اولوز مارہ و ہاری نام
فون سنہ ز پرہ بشقوب گمش
گمشہر لکھ سنہ کی اولک سنہ
مخوسا لکھ بخور اولوز و بومت
کیشی حسن انسانیہ بکوز
کیشی کو خور اولوز و بومت
سماجت لکھ ایچی سماجیرتہ
بشور ۱۸ بش مو اولوش اولوز
بوش ایچی .

پڑھ سنہ آکھن ایستہ کوز
اولوز . کھنہ کوز کھنہ اولوز
اولوزی لکھ اولوز ایٹہ لکھ
لکھنؤ ماروز و ایستہ لکھ
(۲۰۲) پڑھ سنہ ایچی و بومت
بکوز و بومت لکھنؤ کیشی
ایچی ایچی . کھنہ . کھنہ
سماجت ایچی و بومت ماروز
بشور .

شرمہ ایچی و بومت
لکھ لکھنؤ و بومت
سکھن بکری خدایا ایچی

Ek: 5

Şehit Hürriyet merhumu Ahmed Mithat Paşa. Ek5; *Muhibbân* 1/7 (1910), 7.

۷ نومبر ۱۶ ربیع الاول سنہ ۱۳۲۸ ہجری
۱۵ مارچ سنہ ۱۳۲۶ ہجری

صاحب امتیاز و مدیر مسئول
پاک زائد احمد مختار
مہمان ادارہ خانگی
استنبولہ حاجی گوچک حاجی قاشوشہ
محمد پاشا خانہ نومبر ۱۳ : پوسٹ آفس طوس
السایہ عثمان مشر وطنیہ موافق کو تدریس
مکتوبہ مع المثنویہ درج اولیور
مرتب کنندہ قلمی ۲۰ یازمہ

مختار

۱۳ - ۲۵

مشتاق حریت نامہ اولان باہلہ مہمان مشر وطنیت واسطہ نشر افکاری اولعرق ہر آلتک اون پشندہ نشر اولتور

مشائخ خالد بہ دن شہید حریت مرحوم احمد مدحت پاشا
لو اولت حکمت عدالتی مدندہ نویسنده کلامتور . دیک برنط اولتور ایست ایچون کلمت سجدہ بکا داکر و تفتیل و ایکی
طریق موسیور بوشه پشور . شہیدان شہر وینک (عثمان) کلمہ جہاد و دیکو بوشه پشور شہید شہر بر بوشه اولتور .

Ek: 6

Mithat paşa ile beraber zindana atılan İzzet Bey'in Binbaşılık yaptığı zamanlardan resmi. *Muhibbân* 1/9 (1910), 73.

Ek: 7

Birinci cildin onuncu sayısında resimleri basılan Sultan Murad ve Abdülhamid Han.
Muhibbân 1/10 (1910), 81.

Ek: 8

Rumeli Hisarı'nda Mahmud Baba Dergâhında çekilmiştir.

Resmin ortasındaki zat Nafi Baba'dır. Nafi Baba'nın sol tarafında Erkânı Harb Reisi İzzet Paşa, sağ tarafında sevgili padişahımız Sultan Mahmud Han Mevlevi Hazretlerinin yaveri Hurşid Paşadır.

Bu resim birinci cildin on ikinci sayısının kapağında basılmıştır. *Muhibbân* 1/12 (1910), 97.

Ek: 9

Muhibbân'ın 4. Ve 5. Nüshaları basılamamıştır, bu nüshaların neden basılamadığını anlatan bir yazı. *Muhibbân 1/7 (1911), 56.*

ÖZGEÇMİŞ

Şule KUZUOĞLU; ilkokul, ortaokul ve lise hayatını Karabük'te tamamlamıştır. 2017'de Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra 2019 yılında öğretmenlik görevine başlamıştır. Halen Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak çalışmaktadır.